

האקדמיה ללשון העברית בשנת תש"ע

מאה ועשרים שנים לייסוד ועד הלשון העברית

האקדמיה ללשון העברית בשנת תש"ע

מאה ועשרים שנים לייסוד ועד הלשון העברית

©

כל הזכויות שמורות לאקדמיה ללשון העברית
תש"ע / 2009

מסת"ב 0-036-481-965

עיצוב וסדר: סטפני ורותי עיצוב
לוחות, הדפסה וכריכה: מפעלי דפוס כתר, ירושלים

האקדמיה ללשון העברית

תוכן עניינים

25	הכוונת לשון	7	פתח דבר / משה בר־אשר
25	מי צריך הכוונת לשון, חֶכֶךְ דיון	8	האקדמיה ללשון העברית
27	הכוונת הלשון בתקשורת האלקטרונית	8	דברי ראשונים
28	עִלִיתנות לשונית / סיריל אסלנוב	9	המוסד העליון ללשון העברית
31	המינוח העברי	9	האקדמיה במספרים
31	המינוח המקצועי בימינו / שלמה נאה	11	מפעל המילון ההיסטורי
33	על אנשי מקצוע שוחרי הלשון / קציעה כץ	11	תולדות המפעל ותכניותיו לעתיד / אברהם טל
35	מאגר המונחים	12	ארכיון לאומי של טקסטים עבריים
37	מונחים לדיון: שופט הכדורגל • נווטן	13	מאגרי המילון ההיסטורי
39	על שמות עבריים לרכיכות / יוסף הלר	14	המילון ההיסטורי – מה הוא? / גבריאל בירנבאום
41	מעבודת הוועדה למילים בשימוש כללי	20	מאוצרות מפעל המילון
43	מבחר מחידושי האקדמיה	22	נחליאלי – איך נולד ערך במאגר הספרות החדשה
		23	תקן – ערך לדוגמה

63	ארכיון האקדמיה	45	הדקדוק
63	על הארכיון המתחדש	45	ועדת הדקדוק
64	מורשי ועד הלשון	45	על התגבשותם של הכללים בדקדוק
66	דוד בן־גוריון כותב לוועד הלשון	47	מבחר החלטות
67	ישיבת המליאה הראשונה	48	מאה שנים לכתיב העברי / אמנון שפירא
68	פרסומי האקדמיה	52	תעתיק אותיות ותעתיק הגיים / רונית גדיש
70	אתרי האקדמיה במרשתת	55	שאלות ותשובות
72	חברי האקדמיה	55	השואלים והמשיבים
			מסוק ומטוס • כחוט השני • יושב ראש •
		56	זָבֵד הבת • ענייני זכר ונקבה

פתח דבר / משה בר־אשר

את מאגרי המילון ההיסטורי כשהם מנותחים ונגישים, את מאגרי המונחים המחזיק את כל המונחים שחודשו בוועד הלשון באקדמיה ומידע נוסף.

המוסד מפרסם מחקרים (כתב העת "לשוננו" וספרי מחקר) לשירות חוקרי העברית והחוקרים במדעי היהדות ופרסומים לציבור הרחב (כתב העת "לשוננו לעם" והידיעון "אקדם"). לאקדמיה יש תכניות חשובות לעתיד הקרוב, המכוונות להעמיד את תולדות הלשון העברית ואת מחקרה, את תחיית הדיבור העברי ואת הלשון החיה במרכז ההווה התרבותית של עם ישראל. לא מיותר להדגיש כי מימוש המשימות הללו אינו תלוי רק באקדמיה ללשון העברית ובמוסדותיה.

פרופ' משה בר־אשר הוא נשיא האקדמיה.

תכלית פרסומה של החוברת הזאת הוא להביא לידיעת ראשי המדינה ואנשי ציבור מכל החוגים ולידיעת כלל שוחרי הלשון העברית מעט מן הנעשה באקדמיה.

מייסדי המוסד כוננוהו כדי שיהיה המוסד העליון ללשון העברית הן כמכון מחקר הן כמוסד העומד על משמר הלשון החיה בשירותם של דובריה וכותביה.

במרכז העבודה המחקרית עומדים מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית ומחקר בסיסי בשירות הכוונת הלשון.

הפעילות בלשון החיה נעשית בכמה מסלולים: קביעות בתחום דקדוק הלשון, מינוח מקצועי ומינוח בלשון הכללית וכן שירות יום יום לציבור הפונים לעזרת המזכירות המדעית.

האקדמיה מעמידה לרשות הציבור אתרים במרשתת, המציעים

האקדמיה ללשון העברית

דברי ראשונים

דברים באספה הכללית הפומבית לקראת הקמת האקדמיה ללשון העברית, ב' בטבת תש"ט (3 בינואר 1949):

"חובת חיים היא לעמנו במדינת ישראל ובתפוצות שתקום אקדמיה זו ללשון העברית שתהיה לה הסמכות לקבוע את חוקי לשוננו המחודשת לשם צורכי החיים בכל רוחבם על יסוד מחקר לשוננו העתיקה; היא לשון המקורות הקדושים לנו שמהם שאב עמנו כוח ודחיפה לנס שהתרחש לנגד עינינו בתחיית העם והארץ, ובשוב לשון שנחשבה כמתה לחיים מלאים. והגיעה השעה למלא חובתנו זו עם הקמת המדינה."

כבודו של המוסד העליון דורש שיוקם בתוקף חוק ממלכתי שיתקבל בבית המחוקקים הנבחר של מדינת ישראל. אין לי ספק שנבחרי העם יעריכו את ייעודה של אקדמיה עברית ושליחותה של הלשון העברית במיזוג הגלויות ובהנחלת אוצרות התרבות הישראלית והאנושית לאומה המתחדשת."

דוד בן-גוריון (ראש הממשלה)

נפתלי הרץ טור-סיני (נשיאה הראשון של האקדמיה)

דברים בחנוכת בית האקדמיה ללשון העברית, י"ט באייר תשי"ט (27 במאי 1959):

"שני תפקידים מוטלים על האקדמיה: תפקיד אחד הוא יצירת החדש ותפקיד אחד הוא שמירת הישן. ולדעתי מתחייבת בימינו אלה העתקת מרכז הכובד מהקוטב הראשון אל הקוטב השני, הווה אומר – מן החדש אל הישן. לאמתו של דבר, גם פעולת החדשנות בלשון העברית הרי היא ביסודה חקר הישן לגילוי כל מה שצפון בו, להתאמתו לצורכי הזמן ולהפעלתו בשימוש הלשון החי."

משה שרת

"הספרות העברית למקורותיה ולדורותיה רבים בה המכרות העמוקים העשירים באבני חן לשוניות וססגוניות המחכות למגעם המלטף והמלטש של כהני הלשון העברית; עם תהליך הביצוע של התפקיד המונומנטלי יוקל על האקדמיה שלנו להדביק ולכסות ברקמה האורגנית של הלשון העברית את האילן של הממלכתיות העברית בארץ."

זלמן ארן (שר החינוך)

המוסד העליון ללשון העברית

האקדמיה ללשון העברית היא "המוסד העליון למדע הלשון העברית" על פי חוק שקיבלה הכנסת בשנת תשי"ג (1953).

תפקיד האקדמיה – לכוון את התפתחות הלשון העברית על יסוד חקר הלשון לתקופותיה ולענפיה.

האקדמיה היא המוסד הפוסק בתחום הלשון העברית, והחלטותיה בענייני דקדוק, כתיב, מינוח ותעתיק שנתפרסמו ב"רשומות", מחייבות את מוסדות המדינה.

מטרותיה של האקדמיה מפורטות ב"תקנון האקדמיה ללשון העברית", ואלו הן:

1. לעשות לכינוס ולחקירתו של אוצר הלשון העברית לכל תקופותיה ושכבותיה;
2. לעשות לחקירת מבנה הלשון העברית, תולדותיו וגלגוליו;
3. לכוון את דרכי התפתחותה של הלשון העברית לפי טבעה, לפי צרכיה ואפשרויותיה בכל תחומי העיון והמעשה, באוצר המילים, בדקדוק, בכתיב, בכתיב ובתעתיק.

האקדמיה במספרים (בראשית שנת תש"ע)

האקדמיה ללשון העברית הוקמה לפני 56 שנים על פי חוק "המוסד העליון למדע הלשון העברית" שקיבלה הכנסת בשנת תשי"ג (1953).

מספר חברי האקדמיה שנקבע בחוק הוא 23, כמספר החברים ב'סנהדרין קטנה'; חברי האקדמיה נבחרים לכל חייהם, אך מגיל 75 הם אינם נמנים במניין זה, ולפיכך אפשר לבחור חברים חדשים. 154 חברים – חברים מלאים, חברי כבוד וחברים יועצים – כיהנו ומכהנים באקדמיה מעת ייסודה.

מליאת האקדמיה מתכנסת לישיבותיה 5-6 פעמים בשנה כדי לדון בסוגיות לשון שנתבררו בוועדות האקדמיה. עד סוף שנת תשס"ט קיימה האקדמיה 312 ישיבות. 4 נשיאים עמדו בראש האקדמיה.

האקדמיה שוכנת בגבעת רם זה כ-50 שנה. עובדים בה כ-60 עובדים.

מפעל המילון ההיסטורי

תולדות המפעל ותכניותיו לעתיד

אברהם טל

תכליתו של המילון ההיסטורי להציג כל מילה בעברית בגלגולי הוראותיה ובהתפתחות צורותיה. היזמה לייסוד המילון עלתה בימי נשיאותו של פרופ' **נפתלי הרץ טור-סיני**, נשיאה הראשון של האקדמיה. לימים נתכננה מועצה שביררה את היקף המילון העתידי לקום, וקבעה אותו לספרות העברית שלאחר המקרא, כלומר למן המאה השנייה לפני מניין האומות ועד קום מדינת ישראל – תקופה של כאלפיים ומאתיים שנה. בראש המפעל עמד פרופ' **זאב בן-חיים**. הוא יסד אותו, טיפח אותו, קבע את דרכי פעולתו והכשיר חבורה מעולה של עובדים.

ראשיתו של המפעל בהכנת קטלוג של כל היצירה הכתובה עברית על כל ענפיה – הכתובות, המטבעות והתעודות של ימי הבית השני, מגילות ים המלח, חיבורי ההלכה והמדרש מימי התנאים והאמוראים, ספרות החכמה והמוסר, תפילות ופיוטי העבודה בבית הכנסת, ספרות הגאונים על פירושי המקרא והשאלות והתשובות שלה. רבות טרחו מלומדים כדי ללקט כל מידע על אוצר הספרות היהודית ולהעלות כל חיבור, בין גלוי ומצוי בכל מקום שחיים יהודיים תוססים בו, בין עלום ונשכח שדורות זנחוהו ולא נודע אלא זכרו מחיבורים אחרים. הקטלוג הזה, שאין דוגמתו בעולם, נתכנס ב"ספר המקורות", והוא שהנחה את עובדי המילון בליקוט החיבורים ובסידורם לפי סדר הזמנים, ובעריכתם לפי איכות מסירתם ממעתיק למעתיק.

צילומים מכל הספריות בעולם ופרסומים מדעיים של מלומדים מכל האומות כונסו במדפי האקדמיה, וחבורת מלומדים טרחה בהפקת קונקורדנציה של כל היצירה העצומה הזאת. הם קראו כל כתובת, כל מטבע וכל טביעת חותם, כל פיסת קלף וכל פפירוס, כל דף נייר; הם פירקו את החיבורים וניתחו ניתוח דקדוקי את כל התיבות שבהם.

כך קם ונהיה ארכיון של היצירה העברית למן התקופה שלאחר המקרא ועד סוף ימי הגאונים, אף הוא יחיד מסוגו בעולם.

פרי עמל השנים הללו הוא מסד נתונים נגיש לכל מעיין. הוא מחזיק כשישה וחצי מיליון תיבות ערוכות עריכה דקדוקית מלאה המאפשרת שליפה מהירה של כל תיבה לפי צורתה או לפי שורשה, והצגתה בהקשרה בכל המקומות שהיא נתונה בהם. כך קם ונהיה ארכיון של היצירה העברית למן התקופה שלאחר המקרא ועד סוף ימי הגאונים, אף הוא יחיד מסוגו בעולם. לפי שעה הושלם הארכיון של הספרות העתיקה. במקביל הולך ונבנה מסד נתונים של הספרות החדשה מימי ההשכלה ועד ימינו.

עוד עבודה מרובה לפנינו: יצירת ארכיון דומה לתקופת ימי הביניים. מאות חיבורים מן התקופה הפורייה ביותר

ארכיון לאומי של טקסטים עבריים

הארכיון האמור של מפעל המילון ההיסטורי, לא רק ארכיון של מילים הוא, אלא גם ארכיון של טקסטים – מועתקים על פי כתבי היד הטובים ביותר, מנותחים ומעובדים על פי עקרונות מדעיים מובהקים. העמדתם המדויקת של הטקסטים פתחה אופקים חדשים לפני העוסקים בספרות חז"ל, ובפעם הראשונה נתאפשר לקהל המשכיל עיון בפרקי יצירה יהודית שהיו חבויים לפני כן בספריות מרוחקות בארצות העולם. בהם יצירות פיוט ותפילה שנעלמו מעבודת בית הכנסת זה דורות ונקלטו בארכיון המילון ההיסטורי ועומדים לרשות כל אדם באתר האקדמיה במרשתת. חוקרים ואף תלמידים מתקדמים משתמשים יותר ויותר באוצרות הגנוזים של הפיוט שעכשיו אפשר להגיע אליהם בלא טורח. זו מהפכה במחקר הטקסטים של היהדות הקדומה.

יכול אדם לראות בדברים שהושגו עד עכשיו ובהישגים דומים להם שאפשר להשיג בעתיד – מפעל לעצמו, מפעל לאומי המיועד לחוקרים ולמתעניינים גם בלשון העברית וגם בכל הכתוב בה.

פרסומם המתוכנן של הטקסטים העבריים מראשית ימי ההשכלה ועד אמצע המאה העשרים באתר האקדמיה יפתח פתח למהפכה דומה במחקר הספרות העברית החדשה ולשונה.

ביהדות מצפים לגאולה, על יצירות הפיוט והשירה, ההגות והפילוסופיה, הדקדוק והפרשנות שבהם.

הואיל ואנו מפעל לאומי, פתחנו שערנו לאומה: כל אדם בישראל יכול לבוא בהם ולהפיק מן המידע המוצע בו את מבוקשו לעיונו ולהרחבת דעתו.

הואיל ואנו מפעל לאומי, פתחנו את שערנו לאומה: כל אדם בישראל יכול לבוא בהם ולהפיק מן המידע המוצע בו את מבוקשו לעיונו ולהרחבת דעתו. כמה מפעלי תרבות כאלה איכא בשוקא?

עתה הגיעה העת לעיבודו המילוני של החומר שקליטתו הושלמה, היינו לכתובת הערכים המצטרפים לכדי מילון של התקופה העתיקה. עובדי המילון טורחים בכינס המובאות שמילה פלונית נזכרת בהן. הם ממיינים אותן על פי גוני המשמעות של המילה הנדונה, הם עורכים את המובאות הנבחרות עריכה כרונולוגית המייצגת את גלגולי המשמעות מדור לדור, ומציעים את ההגדרות העולות מן ההקשר הנתון במובאות. הפקת הערכים היא בראשית צעדיה, ואנו מנסים ניסיונות כדי לברר את דרכנו. אם יהיו לנו משאבי האנוש הדרושים, יקום המילון ההיסטורי על יסוד הניסיונות הללו.

פרופ' אברהם טל הוא עורך המילון.

מאגרי המילון ההיסטורי

הספרות העתיקה

בספרות העתיקה נכללים כל הטקסטים שנכתבו עברית למן המאה השנייה לפנה"ס ועד המאה ה־11 לסה"נ. עיבוד מרבית החומר – ובו כתובות ומטבעות, תעודות מדבר יהודה, תלמוד ומדרש, הפיוט הקדום וספרות הקראים – הגיע כמעט לסיומו. המאגר יגיע להשלמתו עם גמר עיבודה של ספרות הגאונים: תשובות ואגרות, פירושים לתלמוד וחיבורים עצמאיים.

במאגרי הספרות העתיקה 6,443 חיבורים הכוללים את כל הספרות העברית שלמן חתימת המקרא ועד מוצאי תקופת הגאונים. כ־15,000 כתבי יד שימשו להתקנה. מספר המילים בכל החיבורים: 9,058,298.

ספרות ימי הביניים

בשנת תשס"ח (2008) הוחל בעיבוד טקסטים מימי הביניים. בשלב הראשון מכונסות יצירות מתור הזהב של שירת ספרד ובהן כל יצירותיהם של שמואל הנגיד, שלמה אבן גבירול ויהודה הלוי. כמו כן מעובדים טקסטים מן הספרות הרבנית שבין המאה ה־11 למאה ה־16. ספרות זו מחזיקה את עיקר הכתיבה העברית של התקופה, והשפעתה על לשון הדורות הבאים מכרעת. בעתיד יכונסו חטיבות ספרות נוספות, בראשן ספרות מדע וספרות התרגום.

הספרות החדשה

בשנת תשכ"ט (1969) הוחל בכינוס יצירות הספרות החדשה – הספרות שנכתבה מראשיתה של תקופת ההשכלה העברית בגרמניה, באמצע המאה ה־18, ועד קום המדינה. כונסו יצירות ממגוון סוגים: ספרות יפה, ספרות מדעית, עיתונות, כתבי עת ועוד. הטקסטים מותקנים על פי נוסחם הראשון שבדפוס. משנת תשס"ט (2009) הורחבה היריעה לספרות מראשית העת החדשה שחברה באיטליה ובאמסטרדם (מסוף המאה ה־15 ואילך).

במאגרי הספרות החדשה של מפעל המילון ההיסטורי 633 חיבורים, גדולים וקטנים, פרי עטם של כשמונים מחברים, ובהם כ־10,109,000 מילים; מתוכם 217 חיבורים שעייבדם הסתיים, ובהם כ־3,234,000 מילים שנרשמו להן ערכים.

את חיבוריהם של שלושה סופרים גדולים – מנדלי מוכר ספרים, ביאליק ועגנון – בכוונת המפעל לעבד במלואם. מחיבוריהם של שאר הסופרים – ובהם אחד־העם, ברנר, ברקוביץ', גנסין, הזז, ז'בוטינסקי, מאפו, מנדלסון, סמולנסקין – יעובד מבחר.

המילון ההיסטורי – מה הוא? גבריאל בירנבאום

אם נשאל אדם כלשהו מה הוא מילון, יאמר לנו בוודאי: זה ספר שיש בו אוסף מילים מסודרות לפי אלף-בית, ותפקידו להסביר את המילים האלה. ואכן המילונים המוכרים לנו עושים בדיוק את זה.

מילונים דו-לשוניים ומילונים חד-לשוניים

רובנו מכירים לפחות שני סוגי מילונים: **מילון דו-לשוני** מתרגם את המילים משפה אחת לשפה אחרת (שפת היעד), והוא בא לסייע למי ששפת היעד אינה שפתו. **מילון חד-לשוני** – שאינו מתרגם – מסביר את המילים על ידי הגדרות קצרות ובעזרת מילים נרדפות. דוגמה למילון כזה בעברית הוא מילונו המפורסם של אברהם אבן-שושן. מי נזקק למילון כזה? והרי הדובר אמור לדעת את המילים בשפתו? ובכן מתברר ששום דובר שפה, אפילו היא שפת אמו (הבלשנים מכנים אותו "דובר ילידי"), איננו יודע את כל המילים שבשפתו. נדמה שישראלים רבים יזדקקו למילון כשייתקלו במילים **בּוֹקֶק**, **הַסְעָדָה**, **זָרַד**, **טִיר**, **מַעְרוּפִיָּה**, **נֶכֶךְ**, **עֲרִיף**, **קֶנֶב** (כולן מוסברות במילונו של אבן-שושן). לפעמים הדובר מעוניין בהגדרה מדויקת של מילה מוכרת, ובייחוד כדי להבדיל בינה ובין מילה אחרת שמשמעותה קרובה: מה ההבדל בין **הלחמה** ל**ריתוך**? האם יש הבדל בין **מרפסת לגזזטה**, ובין אלה ובין **אכסדרה**? ואיך נבדיל בין **רווחים** ובין **תשואה**? – על כל אלה עשוי מילון חד-לשוני לענות. עורכי דין ושופטים נזקקים למילון כזה כדי לברר אל נכון משמעות של מילה העולה בוויכוח משפטי, וגם התערבויות בין חברים מסתיימות לעתים בעיון במילון...

מילון היסטורי

מילון היסטורי הוא לרוב חד-לשוני, אבל הוא שונה מאוד מן המילונים שהזכרנו עד כאן. מילון היסטורי צריך לכלול את כל המילים בשפה – מראשיתה ועד היום הזה; וכפי שהשם מעיד, הוא אמור למסור את תולדותיה של כל מילה ומילה: מה היו צורותיה במשך הדורות, מה הייתה משמעותה הראשונה, מה המשמעויות שנוספו לה, ומה שינויי המשמעות שעברו עליה מאז היותה ועד היום; ואם אין המילה עוד בשימוש, ילמדנו המילון עד מתי השתמשו בה ואימתי פסקה מלשמש. גם גיזרון המילה (אטימולוגיה) יינתן במילון היסטורי: מה מקורה; האם היא שאולה משפה זרה כלשהי; ואם מקורית היא, מה מקבילותיה בשפות האחרות (במילון עברי: השפות השמיות, כגון ערבית, ארמית, אכדית, כנענית).

מילונים היסטוריים של אומות העולם

נזכיר שלושה מילונים היסטוריים גדולים של אומות העולם שהם בבחינת יצירות מופת:

לגרמנית: J. Grimm – W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1854-1960 (המחברים הם האחים גרים הנודעים מאוספי הסיפורים לילדים);

לאנגלית: J.A.H. Murray (et al.), *The Oxford English Dictionary*, Oxford 1884-1928; 1989²;

לצרפתית: M.P.É Littré, *Dictionnaire de le langue française*, Paris 1863-1877.

בן־יהודה – תשי"ט, לאחר ההחלטה של מליאת האקדמיה על כינונו בתשט"ו (1954). מילוננו הוא המשך והשלמה למילוננו החלוצי של אבי תחיית הלשון בארצנו.

התקנת החומר למילון

אפשר לומר שסדר העבודה במילון היסטורי הפוך מסדר העבודה במילון חד־לשוני רגיל. במילון רגיל מתחילים בהגדרת הערכים לפי סדר האלף־בית, ולאחר שהוגדרה המילה, המילונאי מחפש טקסט שידגים את שימושה, לעתים טקסט אמיתי מִסֵּפֶר, מעיתון, וכיום גם ממאגרי טקסטים ממוחשבים, ולעתים טקסט שהוא ממציא. במילון היסטורי יש להכין קודם את מאגר הטקסטים של הלשון לתקופתה, ורק על בסיסו אפשר להתחיל לכתוב את הגדרות המילים לפי משמעויותיהן בתקופות השונות. המטלה הראשונה בהכנת המילון היא אפוא התקנה ועיבוד של החומר שנכתב בעברית מתחילתה ועד ימינו. דווקא בספרות המקרא – המקור הראשון והחשוב ביותר של העברית – הוחלט שלא לעסוק בינתיים; לספרות זו יש מילונים מדעיים רבים וטובים, וניתנה אפוא עדיפות לטקסטים שאין להם מילונים כלל או שמילוניהם טעונים שיפור רב.

בחירת הטקסטים להתקנה

כדי להבין את הקושי הכרוך בהתקנת טקסטים כאלה ניקח לדוגמה את אחד מספרי היסוד שלנו: המשנה. לכאורה אפשר לקחת את המשנה הנמצאת על המדף ולהכניס את המילים הכתובות בה למאגר המילון. אבל נחשוב לרגע: מתי נערכה

מילון היסטורי ללשון העברית

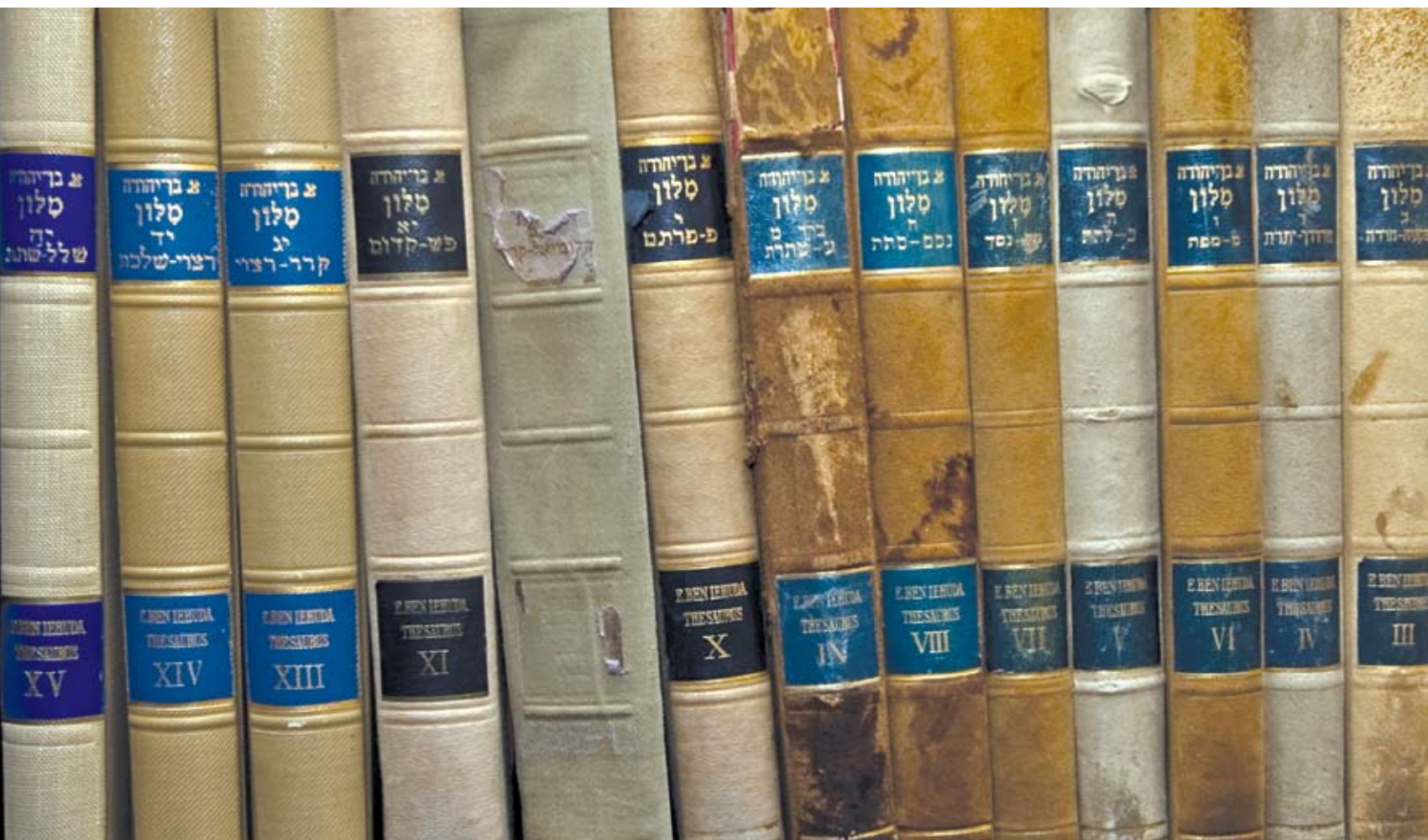
הצורך במילון היסטורי שלם ללשון העברית הורגש כבר במאה ה־19. יום־טוב ליפמן צונץ, מן החשובים שבאנשי "חכמת ישראל", היה אולי הראשון שהזכיר אותו במפורש וחזה ש"אקדמיה למדעים" תעסוק בכך (במאמר בכתב העת הגרמני ZDMG, כרך 10, עמ' 501).

מילון בן־יהודה

גם אליעזר בן־יהודה היה משוכנע בצורך במילון כזה. בן־יהודה ידע שכדי להחיות לשון ולחדש בה צריכים כל אוצרותיה הישנים להיות גלויים לעינינו. וכשם שבעניין תחיית הלשון לא חיכה בן־יהודה לאחרים שיעשו את המלאכה אלא החל בה הוא עצמו במלוא התנופה, כך גם במילון: הוא ניגש בעצמו לכתוב מילון לכל תקופות הלשון העברית. בתרס"ח (1908) יצא לאור הכרך הראשון, ובחיו יצאו עוד ארבעה. הבלשנים מ"צ סגל ונ"ה טור־סיני השלימו את המלאכה על יסוד החומר שאסף בן־יהודה, והכרך האחרון יצא בתשי"ט (1959), 37 שנים לאחר מותו. כעבודתו של אדם יחיד – המילון הזה, המחזיק שישה־עשר כרכים, ראוי להערצה; וביותר אם נזכור שבן־יהודה מעולם לא למד בלשנות, וכל הערותיו הבלשניות המחכימות וההשוואות לשפות השמיות האחיות הן פרי לימוד עצמי.

ראשיתו של מפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה

אולי יש מן הסמליות בכך שהעבודה במילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית החלה בשנה שנשלם בה מילוננו של

משמעות אחת בלבד (דבר נדיר למדי) או כמה משמעויות, ומה הן המשמעויות האלה. כמו כן נוכל לראות אם השתנו משמעויותיה של המילה במשך הדורות, שהרי המאגר יכלול יצירות מכל תקופות הלשון.

הקונקורדנציות של האקדמיה לעומת מהדורות אחרות

אמנם כבר יש קונקורדנציות לחלק מן היצירות הקלסיות של העברית, ומה תוסיף הקונקורדנציה שלנו עליהן? כיוון שמילוננו מתקין את הטקסטים על פי כתבי יד, גם הקונקורדנציה עשויה על פי עדי נוסח אלו. נדגים את ההבדל בדוגמה אחת. במסכת אבות פרק א משנה ח כתוב: אל תעש עצמך **כעורכי הדיינים** – כך בדפוסים. הביטוי **עורכי הדיינים** מזכיר את הצירוף **עורך־דין** בלשון ימינו, וכך אכן פירושוהו כמה ממפרשי המשנה. אבל אם נעיין בכתב יד קאופמן נראה שכתוב **כערכי**, ואם נתבונן היטב נראה שמישהו "תיקן" את האותיות הראשונות, ובמקור היה כתוב **ארכי דיינים** (וכך גם בכתבי־יד אחרים). מתברר שזו מילה השאולה מיוונית, ומשמעותה 'ראש', וכאן: 'ראש הדיינים'. היא רכיב גם במילים שאולות אחרות: **ארכיבישוף** (ראש הכמרים); **ארכיטיפוס** (אב־טיפוס, טיפוס ראשי). גם מילה זו נעלמה מהקונקורדנציות הרגילות למשנה.

המשנה? בערך בשנת 200 לסה"נ, דהיינו לפני כאלף ושמונה מאות שנה! שנים רבות כל כך של העתקה והדפסה בוודאי נתנו את אותותיהן בטקסט. כמובן, מה טוב היה לו היה בידינו – של ר' יהודה הנשיא, עורך המשנה, או לפחות כתב יד מתקופתו. לצערנו לא נמצאו כתבי יד כאלה, ולא נותר לנו אלא להסתפק במה שיש בידינו: כתבי יד מן השנים 1000–1400 לסה"נ.

אם נפתח באקראי עמוד כלשהו במשנה המודפסת ונשווה אותו למקום המקביל בכתב יד מהימן, נגלה הבדלים רבים (ראו להלן); אמנם רובם אינם נוגעים לתוכן הדברים, אבל הלשון שונתה הרבה בידי המעתיקים. יש שהשינויים הם פרי שגגות וטעויות של הסופר, ויש שהם "תיקונים" של מעתיקים שהתאימו את לשון המשנה המקורית ללשון המקרא, שהרי העברית כבר לא חייתה בפיהם, ודרכי לשון המקרא היו מוכרות להם הרבה יותר ונחשבו למופתיות.

על יסוד מחקרים נבחר כתב־היד המהימן ביותר לכל חיבור, "אב־טקסט", ועל פיו הותקן הטקסט למאגר המילון.

הכנת קונקורדנציות

אחרי שהותקן הטקסט של חיבור כלשהו, למשל של המשנה, ניגשים להכנת קונקורדנציה לחיבור, כלומר רשימה של כל המילים שהחיבור מכיל בצירוף מראי המקומות שלהן ומובאה שבתוכה המילה נתונה. שלב זה הוא שלב הכרחי בדרך לכתובת המילון. לאחר שיהיו בידינו קונקורדנציות לכל החיבורים, נדע איפה מופיעה כל מילה, ולפי ההקשרים שהיא נתונה בהם נוכל לעמוד על משמעותה בכל הקשר. כך נדע אם יש למילה

תרומת המחשב לעבודת המילון

ועוד מעלה אחת לקונקורדנצייה שלנו: הכול נעשה באמצעות המחשב. כאן המקום להזכיר את חזונו ותעוזתו של מייסדו ועורכו הראשון של המילון, פרופ' זאב בן-חיים. כבר בשנות החמישים, כשאיש כמעט לא ידע מחשב מהו, היה ברור לו שכל העבודה במילון שלנו צריך שתיעשה באמצעות המחשב, או כפי שכונה אז: מכונות מְכַנְגֵרפיות. מרכזים לניתוח ספרותי ובלשני באמצעות המחשב החלו לקום רק בסוף שנות החמישים של המאה הקודמת, בין השאר באיטליה, בגרמניה, בהולנד ובצרפת, ומפעלנו היה מהחלוצים בתחום הזה. היום אין יתרונות העבודה במחשב טעונים הוכחה.

ייחודם של מאגרי המילון ההיסטורי

נתאר לעצמנו אדם שמחפש את המילה **מחשבה** במאגר מידע כלשהו; באמצעי החיפוש של היום ימצא בלי קושי את כל ההקשרים שהמילה מופיעה בהם. כך יהיה גם אם יחפש את המילה **מחשבותיהם**. אבל האם יוכל לקבל במקובץ גם את כל ההקשרים שבהם מופיעה המילה **מחשבה** לנטיותיה, כלומר גם **מחשבתי**, **מחשבתך**, **מחשבותיי** וגם בצירוף מילים **למחשבה**, **במחשבותיי**? ברוב המאגרים אין הדבר אפשרי. יתר על כן: רוצה אדם לדעת מה הן כל המילים בעברית מן השורש **חש"ב**, פעלים ושמות עצם, וההקשרים שהן מופיעות בהם – ברוב המאגרים אין דרך למצוא זאת. במילוננו שתי הפעולות אפשריות בקלות רבה. מה הסיבה?

שלא כמו במאגרי מידע דומים, לכל מילה, כלומר לכל צורה,

אנחנו קובעים ערך ושורש. למשל, בדוגמה שהבאנו לעיל, כל המילים **מחשבתי**, **מחשבתך**, **מחשבותיי**, **למחשבה**, **במחשבותיו** – נרשם להן הערך **מחשבה** והשורש **חש"ב**. מעתה מי שיחפש את הערך **מחשבה**, יקבל את כל המילים שמנינו על הקשריהן. ואם יחפש את השורש **חש"ב**, יקבל נוסף על אלה גם מילים כמו **חשיבה**, **חשבון**, **חשיבות**, וגם את הפעלים לבנייניהם: **חשב**, **נחשב**, **חישב** וכו' – כל המילים האלה בכל הקשריהן. כמובן, יכול אדם למצוא הקשרי צורה מסוימת דווקא, כגון **חשיבותה**, **חישבתי**, **מתחשבת**.

כתיבת ערכי המילון

ומה באשר לגוף המילון? בשנת תשמ"ב (1982) הוציא מפעל המילון חוברת לדוגמה בשם "השורש ער"ב". זאב בן-חיים, היוזם והעורך גם של החיבור הזה, בחר בכוונה בשורש שנגזרים ממנו ערכים רבים; נמצאו לא פחות מעשר הוראות יסוד, ואלה חולקו לערכיהם; המשמעויות של כל ערך הוגדרו, וניתנו המובאות המתאימות מכל תקופות הלשון. לצורך החוברת השתמשו בכל החומר שהותקן עד אז במילון והשלימו אותו בחומר נוסף ממקורות אחרים לתקופות שטרם טופלו במילון. בשנת תשס"ה (2005) התחלנו לכתוב את ערכי המילון כתיבה שיטתית, בינתיים רק על יסוד החומר שבספרות העתיקה, החל באות תי"ו. בינתיים נכתבו כ־250 ערכים השייכים לכ־50 שורשים.

ד"ר גבריאל בירנבאום הוא חוקר במפעל המילון.

מאוצרות מפעל המילון

משנה אבות א, ו-ח

כתב יד קאופמן (המאה הי"ב)

דפוס "אשכול"

*

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתְאִי הָאֲרֵבִלִי קִבְּלוּ מֵהֶן
מִהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה אוֹמֵר: עֲשֵׂה לָךְ
רֵב, וְקִנְה לָךְ חֵבֶר, וְהָיָה דָן אֶת כָּל הָאָדָם
לְכַף זְכוּת.

נִתְאִי הָאֲרֵבִלִי אוֹמֵר: הִרְחַק מִשְׁכְּנִי רֵעַ,
וְאֵל תִּתְּחַבֵּר לְרָשָׁע, וְאֵל תִּתְּיָאֵשׁ מִן
הַפְּרַעְנוֹת.

יְהוּדָה בֶּן טַבָּאי וְשִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטָח קִבְּלוּ
מֵהֶם. יְהוּדָה בֶּן טַבָּאי אוֹמֵר: אֵל תַּעֲשֵׂה
עֲצָמָךְ כְּעוֹרְכֵי הַדִּינִין; וְכִשְׂיָהוּ בְּעָלִי
דִּינִים עוֹמְדִים לִפְנֵיךְ, יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ
כְּרָשָׁעִים; וְכִשְׁנַפְטָרִים מִלִּפְנֵיךְ, יִהְיוּ
בְּעֵינֶיךָ כְּזָבָאִין, כְּשֶׁקִּבְּלוּ עָלֵיהֶם אֶת הַדִּין.
שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטָח אוֹמֵר: הָיוּ מְרַבֵּה לַחֲקוֹר
אֶת הָעֵדִים; וְהָיוּ זֹהִיר בַּדְּבָרִיד, שְׂמָא
מִתּוֹכֶם יִלְמְדוּ לְשָׁקֵר.

20
↑
↓

השוואה בין כ"י קאופמן לדפוס "אשכול"

**

תתִּיאֵשׁ / תתִּיאֵשׁ – הצורה בכתב־היד מיוחדת וחריגה.

כְּעוֹרְכֵי דִינִים / כְּעוֹרְכֵי הַדִּינִין – בכתב־היד = כארכי
דיינים, שאילה מיוונית.

וְכִשְׂיָהוּ... יְהוּ... יְהוּ... / וְכִשְׂיָהוּ... יְהוּ... יְהוּ... –
בכתב־היד צורות מיוחדות, מקצתן על דרך הארמית.

כְּזָבָאִין / כְּזָבָאִין

וְנִתְאִי – אולי ביקשו להימנע משם של שליח נוצרי.

מֵהֶם – חילופי מ"ם בנ"ן בסופי מילים שכיחים בלשון חז"ל.

לָךְ... לָךְ / לָךְ... לָךְ – בלשון חז"ל התמזגו הכינוי לזכר ולנקבה בהשפעת
הארמית.

הָאָדָם / הָאָדָם – דוגמה נדירה של חילוף מ"ם בנ"ן שלא בצורך דקדוקי.

תִּתְּחַבֵּר / תִּתְּחַבֵּר

** צ"ל: השוואה בין כ"י קאופמן לדפוס משניות עם פירוש קהתי.

*** הכינוי לזכר בלשון חז"ל הוא לָךְ (והכינוי לנקבה - לִיךְ).

* במקום דפוס "אשכול" צ"ל: "משניות מבוארות" עם פירושו של פי קהתי.

מזן הפיוט: קדושתא לשבת ותאמר (ציון) (משבתות הנחמה)

חיברו הפייטן הארץ־ישראלי ר' אלעזר בירבי קליר בן המאה ה־7 לסה"נ.

את הפיוט נהגו לומר עד למאה ה־12 בתפילת שחרית בשבת השנייה שאחרי תשעה באב.

(הנקדן מחליף פתח בסגול באופן חופשי כהיגוי התימני המסורתי, היגוי שהיה נפוץ גם בקהילות מצרים בתקופה שבה נאמר הפיוט.)

אם הבנים פיונה מנהמת
בלב מתאוננת ובפה מתרעמת
גועה בבכי ובמר נואמת
דמעות מזלת ודוממת ונדהמת

מה תתאונני עלי יונתי
נטע חמד ערוגת גנתי
שיח פלולך פבר עניתי
עטור בך פאז חניתי

לעם ולנחלה / לשם ולתהלה
עשותך פאז באהב חולה
היותך בגנך מרעננת שתולה
טללי חיים לך להזילה

על פי כתב יד אוקספורד (2736/m) c-20, עמ' 29

התעתיק מתוך: שולמית אליצור, קדושה ושיר, קדושתאות לשבתות הנחמה לרבי אלעזר בירבי קליר, ירושלים תשמ"ח

* הכין בנימין לפלר.

נחליאלי – איך נולד ערך במאגר הספרות החדשה

נחליאלי המצוי (גמיינעבאשטעלצע, אקקערמאננבען, וויפפשמערץ) *M. alba*. שם העוף הזה, כשם יתר בעלי כינו, הוא כפני שדרכו לשכון אצל נחלי מים, ונקרא גם-כן האָבֶר, מאשר ילקט אחרי האָבֶר בשדה, בעת יחרוש וישרד אדמתו. גפו אמוץ-דשני, כצהו וצדיו לבנים, ובבציר יש כתם שחור על גרונה הלבן. וגבו ארוך כמו גינת, שתי נוצותיו הקיצונות לבנות מעט, ושמנה נוצותיו התיכונות הן שחורות. ארכו שבע אצבעות וחצי. משכנו באירופה וסיביריה עד ירכתי צפון. אוהב לשכון בקרבת נאות אדם אצל האָבֶר ובערמות עצים. בבציר יעזוב את ארצנו וימחר לשוב אלינו באביב, ובזאת צפוי הוא פעמים רבות אלי אסון ופגע כאשר ישוב השלג לכסות הארץ שנית. מאכלו שרצים ותולעים, אשר יחפשו, אצל המים, גם במדמנה ומרעה עדרים; יִקָּן שתי פעמים בשנה בבנינים ובחורי החומות, בחורי העצים ובמחלות עפר ובין עצים גדועים וכדומה. יעשה לו קן טוב וחם, והנקבה תמלט בחוכו ארבע עד ששנה ביצים לבנות מעט בכתמים אֲמִצִים. הקוקיאה ימלט שם לפעמים ביציו ועל הצפור התמימה הזו לכלכל את ילדיו בניהם מן הביצים עד אשר יגדלו. העוף הנחמד הזה יעופף בחפז, יתקוטט לעתות עם אחיו, אף יארח אתם לחברה ויגרש בזעקה גדולה את העופות הדורסים והקוקיאה. הזכר לא ישיר בקול רם ושירו איננו משפּה. בפח יוקשים ילכד לא בנקל. בבית לא יאריך ימים.

את שם הציפור נחליאלי חידש שלום יעקב אברמוביץ, שנודע לימים בשמו הספרותי מנדלי מוכר ספרים. השם נחליאלי בא בספרו תולדות הטבע, שיצא לאור בשלושה חלקים בשנים תרכ"ב-תרל"ג (1862-1872). הספר הוא בעיקרו תרגום מעובד לספרו הגרמני של הרֶלֶד אוֹטֶמֶר לֵיֶן *Gemeinnützige Naturgeschichte* ולספרים אחרים. אברמוביץ חידש בספר זה שמות עבריים לבעלי חיים רבים – יונקים, עופות, זוחלים ודו-חיים – וגם הביא מחידושי אחרים שקדמו לו. רבים מחידושים אלו משמשים אותנו עד עצם היום הזה, ובהם נחליאלי. בשל חשיבותו הרבה של ספר **תולדות הטבע** למינוח המדעי העברי ובשל חשיבותו להבנת התפתחות לשונו של מנדלי – 'יוצר ה"נוסח"', כמטבע שטבע ביאליק – הוזנו שלושת חלקיו למאגר הספרות החדשה של מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית, הותקנה להם קונקורדנצייה במתכונת המפעל, והם מן המקורות החשובים ביותר העומדים לרשותנו.

תָּקֵן – ערך לדוגמה (על פי הספרות העתיקה)

תָּקֵן ש"ע; זכר

התצורה והניקוד: משקל קָטַל

התפוצה: 133 היקרויות במאגר

התיעוד הראשון במאגר המילון: 200-250 לסה"נ

א. הדרך הראויה, הסדר הראוי, חוק

1. [לפני 300 לסה"נ] היאך איפשר שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו? "א" [=אמר] לו: **תָּקֵן** ()[ה]דבר: לא עולה בימי גמרו, עולה בימי ספרו; לא עולה בטהור, עולה בטמא".

(ספרי במדבר לח, עמ' 42; כ"י וטיקן 2:32)

הערה: במקבילה בתוספתא גרסת כ"י וינה **תָּקֵן הדבר**; כ"י ערפורט: **תָּקֵן**.

2. [400-450 לסה"נ] אמרו לו: **תָּקֵן** הדבר: לא תעלה לו ימי גמרו, לא תעלה לו ימי ספירו; לא תעלה לו לטהר, לא תעלה לו לטמא (ירושלמי נזיר ב, י [נב, ב]; כ"י לידן, סקליגר 3)

3. [לפני 800 לסה"נ] השבתות נקראו קדוש - - - שלא תהא סופר את הימים לשכירותך! אלא! [צ"ל: ולא] לחשבון **תָּקֵן** מלאכתך, כדרך שאחרים מונין, ולא! [צ"ל: אלא] תהא מונה לשם שבת. (מדרש אגור, פרשה כ, עמ' 363; כ"י JTS 5005) הערה: בכ"י JTS 4893 הגרסה היא **תָּקֵן**.

ב. (לרוב בצמוד למילת היחס כִּי ועם כינוי הקניין החבור) כסדר, כראוי, כהלכה, כחוק

לשימוש זה יש מובאות רבות, מהן מובאת כאן רק אחת.

4. [200-250 לסה"נ] התחילו הגשמים מנטפים. אמ' [=אמר]: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות, שיחים ומערות. ירדו בזעף. אמ' [=אמר]: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון, ברכה ונדבה. ירדו **כְּתִיקָנָן**, עד שעלו ישרא' מירוש' [=ישראל מירושלים] להר־הבית מפני הגשמים. (משנה תענית ג, ח; כ"י קאופמן A50)

הערות אטימולוגיות לערך תָּקֵן

היקרויות צורת הנפרד מעטות מאוד, ובשתיים מן השלוש יש גרסה שונה בעדי הנוסח האחרים (ראה את ההערות למובאות 1 ו-3). מכאן שאין ודאות שאמנם נהגה צורת הנפרד בלשון חז"ל. השימוש המתועד, כמעט כולו, צמוד למילת היחס כִּי ועם כינוי הקניין: **כְּתִיקָנָן**, **כְּתִיקָנָן** וכו'.

הערך **תָּקֵן** אינו נמצא במילונים הקודמים ללשון חז"ל (לוי אינו מביאו כלל; יאסטרוב ודלמן מנקדים **תָּקֵן**, והיא גזירה לאחור שאין לה על מה שתיסמך). במילון בן־יהודה מנוקד **תָּקֵן**, והעורך טור־סיני מעלה את ההשערה שהצורות הנטויות הן בעיקרן מקור שהפך לשם עצם, דוגמת **מְכָרֶם** מן **מָכַר**.

* צ"ל: במקבילה בתוספתא נזיר ה, ב גרסת כ"י וינה...

** צ"ל: בכ"י ניו-יורק JTS 4893 הגרסה היא 'תָּקֵן'.

[illegible]

הכוונת לשון

מי צריך הכוונת לשון, חֶבֶר דִּיוֹן

רות אלמגור-רמון, יועצת הלשון של רשות השידור:

הכוונת הלשון צריכה להיעשות מתוך אוזן כרויה ללשון החיה, וכיום אוזנה של האקדמיה אמנם כרויה ללשון הזאת יותר מבעבר.

עיקר פעולתה של האקדמיה בהכוונת לשון הוא בתחום המינוח והדקדוק, ואילו בענייני ניסוח כמעט אינה עוסקת. יש מקום לדון בשאלה אם האקדמיה צריכה לומר את דברה גם בענייני ניסוח, שכן לשון חיה אינה אוסף של מילים ומונחים אלא היא הדרך שבה המילים מצטרפות זו לזו, הדרך שבה הביטויים והמשפטים נבנים.

הניסיון מלמד שלפעולה נמרצת של הכוונת לשון יש השפעה מסוימת על לשון הדיבור.

מצד הדקדוק על האקדמיה להתרכז בצורות השכיחות בפי רוב הציבור אך סותרות את מסורת הלשון. לדוגמה, נוצרה בדיבור הבחנה בין **רְקָמוֹת** (באנטומיה) ובין **רְקָמוֹת** (בתחום התפירה). כיוון שהצורה **רְקָמוֹת** סותרת את הדקדוק, אולי יש מקום שהאקדמיה תדון ותקבע אם במקרה הזה ההבחנה חשובה מן הדקדוק.

הניסיון מלמד שלפעולה נמרצת של הכוונת לשון יש השפעה מסוימת על לשון הדיבור, ועובדה היא שרבים פונים בשאלות

בענייני לשון וכוונתם אף לחנך את עצמם לדבר "עברית כהלכה".

יוסף עופר, מזכיר מדעי בעבר וכיום חבר האקדמיה:

עד הזמן האחרון החלטות האקדמיה לא הגיעו לידיעת הציבור הרחב, ויכולתה של המזכירות המדעית להשיב לפניית הציבור הייתה מוגבלת. כיום בזכות המרשתת חל שינוי גדול לטובה; כל אדם יכול להגיע בקלות אל החלטות האקדמיה בענייני דקדוק מינוח ולפנות אל האקדמיה בשאלות בדואר האלקטרוני.

תפקידה של האקדמיה לגשר ולאזן בין הדקדוק הקלסי ובין המציאות הקיימת בדיבור.

הלשון העברית היא כיום לשון חיה, ויש פחות צורך בהכוונת לשון מבימים עברו. אך עדיין יש לה מקום לא רק בתחום המינוח המתפתח וחיידוש המילים אלא גם בתחום הדקדוק. תפקידה של האקדמיה לגשר ולאזן בין הדקדוק הקלסי ובין המציאות הקיימת בדיבור. האקדמיה מביאה בחשבון את הצורה המהלכת בדיבור, אבל אין היא יכולה לקבל את כל מה שמקובל בציבור. במקום שאין אחידות במקורות אפשר לקבוע כלל הקרוב יותר ללשון ימינו, אבל כאשר קיימים כללים יציבים שאין בהם מחלוקת, חובה לשמור עליהם גם אם השפה

יש ציבור רחב המעוניין בקביעות האקדמיה ואף תובע אותן. יש ציבור הרוצה שהאקדמיה תקבע, ולציבור זה האקדמיה צריכה לספק מענה.

אשר לפער שבין העברית החיה לדקדוק הקלסי, צורה הנוהגת בימינו בלשון החיה בפיהם של רבבות דוברים, ובהם משכילים בעלי לשון טובה, אינה יכולה להיחשב שגויה גם אם היא נוגדת את הדקדוק הקלסי. לדוגמה, כלום אין דרך להכשיר את צורות הריבוי המהלכות של שמות כמו **מְלָגָה**, **פְּרָה** – **מְלָגוֹת**, **פְּרוֹת**?

אמנם עולה השאלה היכן הגבול ולמה לא יותרו גם צורות כגון **יוֹשְׁנָת**, **שְׁתִּי ילדים**, **שָׁבַר**. התשובה היא שעיקר ההבדל נעוץ בהיקף וברמת הלשון: הדובר המשכיל בוודאי לא יוציא מפיו צורות אלו, אבל הוא מוציא גם הוא מוציא מפיו צורות כמו **מְלָגוֹת**, **פְּרוֹת**, **כְּתָבָתָם**.

יורם מלצר, עיתונאי וסופר:

במציאות שלנו יש יותר מעברית אחת. יש העברית התקנית, המשכילית, הנאה, ויש עברית אחרת – העברית החיה. מציאות לשונית זו צריכה להיות נקודת המוצא לדיון בשאלת הכוונת הלשון. את שתי "העבריות" הללו יש ללמד בבתי הספר וכל בוגר תיכון צריך להיות אמון על השימוש בכל אחת מהן. ההבחנה בין לשון רשמית ללשון לא־רשמית נוהגת אצל דוברי צרפתית, ספרדית ואיטלקית, והיא עדיפה מן הערבוב המשלבי המקובל אצלנו. בעיקר יש לדאוג מדלות ההבעה של תלמידים.

המדוברת אינה נשמעת להם. לדוגמה, בצורות **שְׁמֶרְתָּם**, **הִלְכְתָּם** – הצורה המקראית המלרעית היא לבדה הצורה התקנית, ואדם המבקש להדר בלשונו ידבק בה. לעתים האקדמיה אינה שוללת לחלוטין את הדרכים האחרות אלא בוחרת דרך אחת וקובעת כי היא "דרך המלך" בעברית החדשה: מי שפונה אל האקדמיה ושואל כיצד לנהוג – ילך בדרך המלך הזאת. במקרים אחרים תפקידה להחליט, גם אם ההחלטה שרירותית. לדוגמה, במקרא אין תשובה ברורה לשאלה מה צורת היחיד של "בניך כְּשִׁתְּלִי זִיתִים" – **שְׁתִּיל** או **שְׁתִּיל**? אולם לא סביר לתלות את התשובה ברצון איש ואיש, ועל האקדמיה להכריע.

חיים א' כהן, חבר האקדמיה ללשון העברית:

הכוונת לשון מוסדית, ממסדית, החלה לפני כמאה שנה בעיקר לצורך החינוך העברי המתחדש. נמעני הכוונה זו היו מתי מעט. בקום המדינה לא הגיע מספר דוברי העברית הילידית לחצי מיליון, ואילו היום דוברים אותה קרוב לחמישה מיליון איש בארץ ומחוצה לה (ועוד כשני מיליון איש הדוברים אותה כשפה שנייה). הכוונת לשון החיה בפי מיליוני דוברים אינה כהכוונתה בקרב רבבות אחדות הלומדים אותה כשפה נרכשת. על כן האקדמיה בבואה להכריע בעניינים של תקן רואה היום גם את דוברי השפה החיה ומתחשבת בלשון המהלכת בציבור. למי שיתמה לשם מה אפוא יש צורך היום בהחלטות האקדמיה נשיב שיש ציבור רחב המעוניין בקביעותיה ואף תובע אותן. יש ציבור הרוצה שהאקדמיה תקבע, ולציבור הזה האקדמיה צריכה לספק מענה.

הכוונת הלשון בתקשורת האלקטרונית

יועצי לשון מטעם האקדמיה עובדים ברשות השידור משנת תשכ"ד (1964). גם בגופי השידור האחרים – גלי צה"ל, הרשות השנייה לרדיו ולטלוויזיה וערוץ 10 – פועלים יועצי לשון בשיתוף פעולה עם האקדמיה. מאחר שיועצי הלשון מועטים והשידורים רבים, העבודה מדגמית בעיקרה, והיא מבוססת על האזנה וצפייה – כמעט בכל שעות היממה.

בעידן של ריבוי הערוצים מעטות התכניות שבהן קריין מקצועי קורא טקסטים כתובים, יש עירוב בתפקידי העורכים והמגישים, שיעור הטקסטים המוכנים מראש הולך וקטן, ורב המאולתר על המתוכנן. אופי השידורים משפיע על דרך עבודתם של יועצי הלשון וגם על תיקוני הלשון עצמם: במידת האפשר יועצי הלשון קוראים טקסטים קריאה מוקדמת לפני השידור או ההקלטה, אך גם מרבים להעיר הערות בזמן השידור ולאחריו.

בקול ישראל נהוג שאין משדרים פרסומת בלא אישורו של יועץ הלשון. עריכת לשון הפרסומת נעשית מתוך שמירה על הלשון התקנית, אך אין פוסלים בה לשון עגה ולשון מדוברת.

אין לתאר היום את השידורים ברדיו ובטלוויזיה בלעדי יועצי הלשון. הם המביאים את דברה של הלשון התקנית, את החלטות האקדמיה ואף את חידושי האקדמיה לקדמת הבמה.

מסייעים להם שדרי רשות השידור, שהם השליחים המהירים והיעילים ביותר של החלטות האקדמיה: מְסָרוֹן (SMS), סְמִלִיל (לוגו), גִּלְגֶּשֶׁת (סקייטבורד) ואף מֶהְלוֹם ("שוקר חשמלי") מככים אצלם בטבעיות רבה. גם החלטות בענייני דקדוק מיושמות בשידורים בהצלחה.

תפקידה של האקדמיה בהכוונת לשון כתפקידו של נווט בספינה; הנווט אינו משנה את מזג האוויר אלא מנסה לכוון את המפרש ולהביא את הספינה למחוז חפצה.

את תפקיד האקדמיה בהכוונת לשון אפשר לדמות לתפקידו של נווט בספינה; הנווט אינו משנה את מזג האוויר אלא מנסה לכוון את המפרש ולהביא את הספינה למחוז חפצה. בכוחה של האקדמיה להביא את הציבור להתחבר אל שכבותיה הקודמות של העברית, לראות את הקשרים, את המבנה, את ההיגיון הפנימי של הלשון, אבל אין היא צריכה להכתיב כיצד לדבר. ריבוי של צורות, דוגמת **כְּתָבְתֶּם** / **כְּתַבְתֶּם**, הוא דווקא ביטוי להצלחה, כמו בטבע. דובר שמודע לשתי הצורות זוכה לכלי נוסף בלשונו, שכן הוא יכול לבטא דקות: כשיאמר **כְּתָבְתֶּם** יכוון למשלב הלשון הרגיל, השגור, וכשיאמר **כְּתַבְתֶּם** יכריז על עלייה במשלב ועל כוונה רטורית שונה.

* כתבה רות אלמגור-רמון.

עִלִּיתִנּוֹת לִשׁוֹנִית סִרִּיל אֶסְלֵנוֹב

לאקדמיה ללשון העברית יש חשיבות גדולה בדחיפת הממוצע כלפי מעלה. יצירת מילים מוסמכות וגיבוש נורמות שאפשר להנחיל לציבור מחייבים משחק עם הדינמיקה של התפתחות הלשון. הבקרה על התחדשות הלשון היא בבחינת מעקה העשוי למנוע את הידרדרותה של השפה כלפי מטה.

הבקרה על התחדשות הלשון היא בבחינת מעקה העשוי למנוע את הידרדרותה של השפה כלפי מטה.

מגמת הגלובליזציה אינה מתאפיינת רק בהרחבת ההשפעה האמריקנית על פני תבל אלא גם בניצחון תרבות ההמונים. דמוקרטיזציה יתרה בעולם התרבות וההשכלה היא חרב פיפיות: מחד גיסא היא הופכת את תרבות האליטות לנגישה לאזרחים רבים יותר; מאידך גיסא היא גורמת לירידת התִּקְוָן, לרוב כדי להחניף למשאלות ההמון. כדי לפצות על ההשפעות של ניצחון תרבות ההמונים מתבקשת הגדרת נורמה נוקשה ואליטיסטית. מחקר הבלשנות החברתית מלמד שבדיגלוסיה חד־לשונית, כלומר בדו־קיום של לשון גבוהה ושל לשון עממית בקרב דוברי אותה שפה, לעולם אין הפרדה מוחלטת בין הגבוה לנמוך. בכל דיגלוסיה חד־לשונית קיים רצף המאפשר מעברים בין הצמרת לתחתית.

נזילות הגבולות בין הלשון הגבוהה ללשון הנמוכה עשויה לגרום לשתי תופעות הפוכות: יש שהלשון הנמוכה מבצצת בלשון הגבוהה; ויש שהנורמה הגבוהה מצליחה להשפיע על הלשון הנמוכה.

בעולם דובר הערבית, למשל, נוצר משלב בינוני בין הערבית הסטנדרטית (דהיינו הערבית הספרותית המחודשת) ובין הלהגים העממיים. זאת דוגמה מאלפת להשפעת הצמרת על התחתית.

דוגמה נוספת מספקת לנו הדיגלוסיה היוונית. זמן רב התקיימו ביוון זו לצד זו הלשון הטהרנית והלשון העממית, אך בין שתיהן לא הייתה הפרדה גמורה, שכן לשון הספרות לא הייתה השפה הטהרנית אלא דווקא השפה העממית המזוככת שהועלתה בדרגה. אחרי נפילת הדיקטטורה ב־1974 נסוגה הלשון הטהרנית, שטיפוחה היה מזוהה עם המשטר השנוא, והלשון העממית כבשה את רוב התפקידים שיועדו עד אז ללשון הטהרנית. העלאת הלשון העממית לצמרת הדיגלוסיה גרמה להעשרת הרובד הנמוך בהשפעות מלומדות למכביר, בעיקר באוצר המילים.

כל עוד האליטיזם הלשוני משפיע על רובדי הלשון הבינוניים ואף על תחתית הדיגלוסיה, מלאכתה של האקדמיה ללשון העברית אינה לשווא.

בשני המקרים הללו קיומה של נורמה נוקשה אך לא מופרדת ממשלבי הלשון הנמוכים פעלה כמנוף שדחף את רבדיה הנמוכים של הלשון כלפי מעלה. המקבילות האלה מצדיקות גישה עיליתנית. כל עוד העיליתנות הלשונית מסוגלת להשפיע על רובדי הלשון הבינוניים ואף על תחתית הדיגלוסיה, מלאכתה של האקדמיה ללשון העברית אינה לשווא. במדינה קטנה שבה אמצעי התקשורת מפותחים כל כך (ישראל יכולה להתגאות במרשתת דחוסה ביותר), לא חסרות דרכים להעלות את הממוצע הלשוני על ידי משיכת רובדי הלשון הבינוניים כלפי מעלה. תוצאת העלאת המשלבים הבינוניים תהיה מן הסתם העלאת הרבדים הנמוכים לרמה הבינונית, שכן בדיגלוסיה הישראלית יש רצף בין הקטבים.

71

למד לשונך

התשס"ח - 2008 האקדמיה ללשון העברית • הזכירות העדעית • בעריכת רחל סליג

יומן רשת

- בְּלוֹג (מאנגלית: blog – קיצור של weblog)

יומן אישי ובו בעל היומן מפרסם מדיגיטציה ומיצירותיו, מאמרים, קישורים, מידע וכדומה. יומן הרשת עשוי להיות גם טור עיתונאי בְּמִקְשָׁתוֹ. היומן חשוף לגולשים ומומין אותם להגיב על המתפרסם בו.

תגובות

- "טוֹקְבֶק" (באנגלית: talk-back)

תגובה של גולש על פרסום במרשתת – על ידיעה באתר חדשות, על מאמר עמדה, על רשימה ביומן רשת ועוד.

המונח תגובות בסיומת "ית – לציון הקטנה – על שם שהתגובות קצרות בדרך כלל.

החסן ניד

- "דִּיֶּסֶק און קִי" (שם מסחרי, מאנגלית: portable USB flash drive, USB flash storage device, key-chain drive)

הַתֶּקֶן קטן לאחסון של מידע אלקטרוני, כגון קבצים ותכנות. ההחסן הנייד משמש לגיבוי ולהעברת מידע ממחשב למחשב. הוא מחליף את התקליטונים למיניהם ששימשו בעבר אמצעי אחסון.

רמז צץ

- (באנגלית: tooltip)

במחשבים: כתובית שצצה בעת ש"מצביעים" בעזרת העכבר על איקון או על מילה במקצב. בכתובית – תיאור קצר של האיקון או מידע על המילה.

חֶלֶץ הוא חלקן המופיע במצג המחשב, ובו אוזרה, הנחיה או שאלה למשתמש, כגון תזכורת לשמור קובץ במעבד המילים או דרישה לכתוב כתובת במכתב אלקטרוני. על המשתמש להגיב על הכתוב בחלון בטרם ימשיך בעבודתו במחשב.

תנו דעתכם

במכשירים חשמליים ואלקטרוניים משמשים שני זוגות פעלים: הרליק, כיבה; הפעיל, הפסיק. מרליקים את המכשירים בלחיצה על on או power. מכבים את המכשירים בלחיצה על off. יש מכשירים שהשימוש בהם כרוך בוג פעלים נוסף: הפעיל (play) והפסיק (stop). כגון רשמוקל ומקלטת חִץ (מקלטת וידאו). פעלים אלו משמשים גם בתכנות מחשב מסוימות.

חסן ניד

המונחים שבעלון הזה הם לקט של מונחים בטכנולוגיות המידע שאושרו במליאת האקדמיה ללשון העברית בשנת תשס"ז.

המינוח העברי

מעשה המינוח של האקדמיה הוא המשך ישיר ורצוף של המעשה שנעשה בוועד הלשון העברית. באקדמיה פעלו ופועלות ועדות מינוח מקצועיות בתחומים רבים ומגוונים. פרי עבודתן של הוועדות הוא מילונים מקצועיים שאושרו במוסדות האקדמיה ומשמשים את אנשי המקצוע ואת הציבור הרחב.

המינוח המקצועי בימינו שלמה נאה

לצד הכנת המילון ההיסטורי מהווה עבודת המינוח חלק עיקרי בפעולתה המדעית של האקדמיה ללשון העברית. בוועדות המקצועיות ובוועדת המינוח המרכזית חוברים מומחים מן התחומים המקצועיים עם מומחים ללשון כדי לקבוע מונחים עבריים מדויקים בכל תחומי המדע, הטכנולוגיה, הכלכלה, האמנות, חיי הרוח וחיי היום-יום. עבודה רוחשת זו מתנהלת באינטנסיביות כבר יותר ממאה שנה, מאז ייסוד ועד הלשון, והיא מלווה את התפתחות החיים בארץ בפעילות מתמדת של התאמה, שינוי וחידוש.

אנו עומדים כיום בפני מבול גובר והולך של מונחים הדורשים חלופות עבריות.

היום כבר איננו חוששים כפי שחששו הראשונים שמא העברית, שקמה לתחייה מתוך מקורותיה העתיקים, אינה מסוגלת להתמודד עם הדרישות הקפדניות של המינוח המדעי המודרני. העברית החיה והתוססת שלנו מגלה יכולת מופלאה של שימור וגמישות בקריאת שמות לכל העצמים הטכנולוגיים והתרבותיים החדשים. ואף על פי כן ניצבות היום בפנינו בעיות

חמורות לא פחות, ואולי אף חמורות יותר, בסיגול המינוח המקצועי שאינו נעשה קל ופשוט יותר עם חלוף הזמן. זאת בעיקר בשל ההתפתחות המואצת של המדע והטכנולוגיה, בייחוד בתחומי התקשורת והמחשבים. אנו עומדים כיום בפני מבול גובר והולך של מונחים הדורשים חלופה עברית, והפער בין יכולת הפעולה שלנו ובין הדרישות המתרבות במהירות מתרחב באופן מדאיג.

טכנולוגיית המידע מציבה בפנינו בעיה חמורה במיוחד מאחר שחלקים רחבים שלה חדלו מלהיות נחלתם הבלעדית של מומחים לדבר – כמעט אין היום אדם שאינו משתמש באמצעי מחשוב ותקשורת מתוחכמים שימוש יום-יומי. מונחים רבים בתחום זה אינם מונחים מקצועיים בלבד אלא הם משמשים יותר ויותר בשפה המדוברת. ואם אנו שומעים היום מי שאומר "תעשה פורוורד" – או באופן יצירתי יותר "תפרוורד לי את המייל" – אנו יכולים מצד אחד לעמוד על חיותה וכושרה של העברית לסגל בטבעיות מונחים זרים, ומצד שני להבין את הסכנה שבחדירה המסיבית של אנגלית המחשבים לתוך השפה העברית.

דוגמה זו ושכמותה מלמדות כי בתחום זה לא בהכרח תצמח טובה ללשונו אם ניתן לה "להסתדר לבד", והן מצביעות על הדחיפות שבעבודת המינוח המסודרת, החיונית לשמירה על עצם דמותה של השפה ולא רק כעזר לגופים המקצועיים. הצורך הטבעי של דוברי השפה במינוח עברי בכל התחומים מתבטא גם בתרגומים ספונטניים מן האנגלית הנעשים בידי חברות מסחריות בספרי הדרכה טכניים ובמנשקים העבריים של תכנות המחשבים, וגם בידי חוקרים ואנשי מקצוע בתחומי ידע שרוב הספרות המקצועית שלהם כתובה בשפות זרות, בעיקר באנגלית. בתרגומים אלו יש לפעמים יצירות יפות, אולם בדרך כלל הם סובלים מפשטנות של תרגום מילה תחת מילה מן האנגלית, וכך מוסיפים הם ללשונו מבנים וצירופים שאינם מתאימים לרוחה.

עבודת המינוח המסודרת חיונית לשמירה על עצם דמותה של השפה ולא רק כעזר לאנשי המקצוע.

ועדות המינוח של האקדמיה פועלות בתוך הסבך הזה במאמץ מתמשך מול שיטפון המילים הזרות ותרגומיהן, והן עוסקות בעיקר בביקורת של המונחים המקצועיים שקבעו בעלי

המקצוע בתחומיהם, בעדכון מתמיד של המונחים הישנים וגם, לעתים, בהמצאת מונחים חדשים. חשוב להדגיש שבעיקרה מטרתה של מלאכת המינוח אינה בריאת מילים חדשות אלא כאמור הסדרה ותיאום של מונחים, שרבים מהם כבר משמשים את בעלי המקצוע. ועדות המינוח עובדות בשיתוף פעולה הדוק ופורה עם גופים ממלכתיים וציבוריים כמו צה"ל, מכון התקנים ומשרדי ממשלה, ופועלים בהן עשרות חברים בכל הארץ, אנשי מקצוע ואנשי לשון – כולם עובדים בהתנדבות גמורה מתוך מסירות למקצוע ואהבת הלשון.

השכר האמתי לעבודת המינוח המאומצת הוא בכניסת המונחים לשימוש טבעי בפי דוברי העברית.

פרותיה של עבודה מאומצת ומסורה זו ניכרים במאות מילוני המונחים, בכל תחומי המדע והחיים, שהפיקה האקדמיה, ובמאגר שבאתר האקדמיה במרשתת המחזיק יותר ממאה אלף מונחים. אבל השכר האמתי למאמץ הזה הוא בכניסתם של המונחים הללו לשימוש טבעי בפיהם של העוסקים במקצוע ובלשונם החיה של דוברי השפה העברית.

פרופ' שלמה נאה הוא יושב ראש ועדת המינוח המרכזית.

ועדות מינוח רבות פועלות בעשור האחרון:

איכות הסביבה • אלקטרוניקה • ביולוגיה • ביטוח • בנקאות ושוק ההון • גאוגרפיה • זואולוגיה • חירום • טכנולוגיית המידע • יין • משפט • סוציולוגיה • ספרות • פילוסופיה • צמחי ארץ ישראל • רפואה • תחבורה • תקשורת. הוועדות מתכנסות בבית האקדמיה ללשון העברית וגם מחוצה לו: במכון התקנים הישראלי בתל-אביב, באוניברסיטת בן-גוריון ועוד.

על אנשי מקצוע שוחררי הלשון קציעה כץ

מנגנוני הבקרה של מטוסים? ומדוע ירצו להשגירם בפיהם של ימאים ושל מפעילי רכבות ושל צוותי אוויר ולהנחיל אותם לצעירים שיבואו, שעדיין אין בפיהם הרגלי לעז של מקצועם ואפשר להרגילם לעברית?

לא להציל את העברית מן הלעז הם מבקשים, כי אם לשמור על כבודה, שהוא כבודנו. להראות כי מה שהלועזית, בעיקר האנגלית, יודעת לקרוא שמות לדברים, גם העברית יודעת. ושמילוי החֶסֶר של מונחים בעברית הוא סימן להתערותנו בעולם המודרני ולא להפך.

מילוי החֶסֶר של מונחים בעברית הוא סימן להתערותנו בעולם המודרני ולא להפך.

ואני מזהה אצלם, אצל יושבי הוועדות, המתמידים, את אותו דבר טוב, אִמְתִּי, לא שחצני ולא מלגלג – עלינו ועל שפתנו. אני אפילו מֵעֵזָה לומר שהם עושים במלאכה מתוך תחושה מסוימת של שליחות. שליחות – מילה כבדה, אני יודעת, וכבר זרה היא במקומותינו. כמעט כמו ציונות – בלי מירכאות, כמובן, או כמו "עבודה עברית". איך קרה שמילים שהיו פעם במרכז הווייתנו רחקו מאתנו.

שכרם הגלוי לעין של המתמידים הללו על עשייתם הוא המילונים למונחים מקצועיים – אלה שכבר נולדו ואלה שעתידיים להיוולד, והם מחזיקים מילים עבריות ישנות וחדשות ומחודשות, למונחי התחבורה האווירית והתחבורה היבשתית, למונחי הנדסה כימית, פיזיקה מודרנית, אריגה, בנקאות, טכנולוגיית המידע, מוסיקה ועוד.

המשורר הפורטוגלי הנודע פרננדו פסואה בספר הפרוזה שלו "ספר האי־נחת" כותב: "לומר מה שאתה מרגיש בְּדִיוֹק כפי שאתה מרגיש – בבירור, אם הדבר הוא ברור; בערפול, אם הדבר מעורפל". אני מבקשת לומר, בבירור ולא בערפול, מילים שבהרגשה. שהרי את סך כל פועליה של האקדמיה ודאי יערכו, אף יעריכו, אחרים, ואילו אני מבקשת להסב את תשומת הלב אל העושים בלשון שאינם מקרב אנשי הלשון. אלו יושבי ועדות המינוח, המומחים, איש איש בתחומו, ובהם משפטנים ודיפלומטים, מהנדסי דרכים ויורדי ים, טייסים ומומחי אריגה, ספרנים ואנשי טכנולוגיה, רופאים, אנשי ביטוח ואנשי בנקאות, ולא מניתי את כולם, שלא חבל להם על זמנם – במשמע הפשוט והישן של "חבל על הזמן" – והם פורסים ממנו לטובת הלשון העברית ללא כל תמורה חומרית. ואל יקל הדבר בעינינו בעידן זה שלנו, שהזמן בו נפרט עד דקות ושניות, ואנחנו "מנצלים" אותו או "מבזבזים" אותו, ותמיד אין לנו זֶמַן; והוא שְׁווה כסף, הזמן. "זמן שווה כסף" – ביטוי שאימצנו לנו מתרבות אחרת, אותו ובמידה רבה את התרבות שהולידה אותו.

חברי ועדות המינוח, מלבד היותם מומחים במקצועותיהם, הם אוהבי השפה העברית.

מהיכרותי עם מקצת אנשי המקצועות שבועדות המינוח אני יודעת שלבד מהיותם מומחים במקצועותיהם הם אוהבי השפה העברית, ערים הם לצליליה ולמקצביה ולדיוקי משמעה, שאם לא כן מה טעם יבקשו להמיר חלקי ספינה לועזיים בעבריים או לעברת את מערכות ההפעלה של הרכבת או "לגייר" את

כך התעשרנו ב**הסָרָה** (debit balance) מתחום הבנקאות, ב**מְשָׁגוֹחַ** (מוניטור) מתחום האלקטרוניקה, ב**גְּמֵרָה** (border) מתחום האריגה, ב**רֶכְכֶּת רוֹכֶנֶת** (tilling train) וב**חשמוּלַת** (catenary) בתחבורה המסילתית, ב**מְדָרְג** (הייררכייה) מתחום המְנַהֵל הציבורי, ובמילים רבות אחרות. כולן נוצרו בוועדות המינוח המקצועיות. והן כולן בהירות, וקשורות בקשרי משפחה לשוניים עם מילים קיימות בשפתנו.

מדי פעם בפעם נשמעים בציבור קולות של תגובה, יש המברכים ויש המלעיזים. מלעיזים תרתי־משמע – מכאן מעדיפים להשאיר את המילים בלעזן ומכאן מדברים בגנותם של המבקשים "לגייֶר". שהרי באווירה של "פתיחות" אנו חיים. פתיחות – מילה נסחרת בשוק המילים שלנו. אין היא מכוונת חלילה אל היכולת להקשיב לזולת, אף לא אל הסובלנות, אבל בשמה, כך נדמה, יש מי שנכונים לקבל כמעט מכל הבא ליד, במיוחד אם הוא באנגלית.

ונמצא מי שכתב לוועדה למונחי הימאות ושאל מדוע מונחים ימיים לועזיים, השגורים בפי מיליוני שייטים ברחבי תבל, אינם טובים דיים לקומץ שייטים ישראלים, שאל והשיב: "המצאת שמות יהודיים" הוא כותב "נובעת מתסמונת גלותית וטרום־מדינתית, כאשר חיפשו סממנים ייחודיים להבלטת

קיומנו", כיום, לדעתנו, היא נובעת בעיקר מן הצורך "להצדיק את קיומן של ועדות לשון שונות ומשונות הצצות חדשות לבקרים". תשובתם של יושבי הוועדה "המשונה", כלשונו, אשר דבריו מכוונים בעיקר אליה, הייתה המשך פעילותם המסורה עד השלמת המילון למונחי הימאות.

על שכרם הסמוי מן העין של יושבי הוועדות, אנשי המקצועות השונים, אפשר לומר ברוח הימים האלה שלא זו בלבד שהם "דלוקים" על העברית, אלא אף "נגנבים" עם כל מונח חדש או מחודש שהם היו שותפים ביצירתו או בהתאמתו לצורכי המשתמשים בו. ואם ננקוט את המילים המתגלגלות ברחובותינו – שהן מגלגלות משמעות – פושטות משמע ולובשות משמע, כי אז אפשר לומר עליהם ש"חבל להם על הזמן" במשמע האפנתי הנוכחי של הצירוף, כלומר, הם נהנים.

אשר לצירוף הזה עצמו, נראה בעיניי ראוי להעיר שמבלי משים אפשר שהוא מחזיר למושג 'זמן' את המשמעות שהעולם המודרני גזל מאתנו; כוונתי לזמן הפנימי, החווייתי שלנו, שאיננו ניתן לכימות ואשר אותו אין "מנצלים" ואין "מבזבזים" והוא איננו שווה כסף.

ישר כוח לעושים בעברית, לכולם.

ד"ר קציעה כ"ץ היא חברה בוועדות מינוח רבות.

מאגר המונחים

מאגר המונחים של האקדמיה ללשון העברית עומד לרשות הציבור במרשתת כמעט עשור. המאגר מנגיש לציבור הרחב את המונחים שקבע ועד הלשון ושקבעה האקדמיה ללשון – למעלה ממאה אלף מונחים – ותורם תרומה עצומה להפצתם ולשימושם. מתרגמים, אנשי מקצוע, סטודנטים וכל דורש מוצאים במאגר המונחים חלופות תקניות למילים לועזיות.

המאגר הממוחשב הוא כלי עזר ראשון במעלה למלאכת המינוח שנעשית בוועדות המינוח המקצועיות ובמזכירות המדעית של האקדמיה. בעתיד הוא ישמש תשתית למילון התקן של האקדמיה ללשון העברית.

כ־125,000 מונחים נקבעו באקדמיה ובוועד הלשון לפניה, והם פורסמו בכ־230 מילונים ורשימות מונחים – כולם עומדים לרשות הציבור במאגר המונחים במרשתת.

רשימת המונחים הראשונה "מונחי חשבון" התפרסמה בשנת תרע"ב (1912), לפני כ־100 שנה. ברשימה 120 מונחים, ובהם: **אַרְבַּע מְלָאכּוֹת הַחֶשְׁבּוֹן, חֲבוּר, חֲלוּק, חֲסוּר, כְּפֶל, אַחֲדָת וְאֶחָדוֹת, שְׁכָרִים עֲשׂוּרִים.**

המילון האחרון שאושר באקדמיה הוא מילון למונחי הביולוגיה הכללית, המחזיק 2,730 מונחים, ובהם **צִוְתָאוֹת** (סימביוזה), **תְּשֻׁנִית** (מוטציה), **יֶצֶר בְּסִיסִי** (אינסטינקט), **יְצוּרָה** (biota), **אֶבְקוֹעַ** (hatchling).

*

* צ"ל יֶצֶר בְּסִיסִי (צירי ביו"ד).

המונח trigger במאגר המונחים

המעיין במאגר יוכל לבחור את החלופה המתאימה לו לפי ההקשר המקצועי או לפי טעמו. בשימוש הכללי אפשר להשתמש בפעלים כגון 'הצית', 'חולל', 'עורר'.

מי שרוצה לדעת מה קבעה האקדמיה תמורת המילה trigger (מילולית 'הֶדֶק') ימצא בהקשת כפתור את התשובה לכך: מגוון מונחים במילונים מקצועיים שונים המסודרים מן החדש לישן: **מִזְנָק, מְחֻלָּל, הֶדֶק, מֵתָר, פֶּטָר**. נעיר כי האקדמיה החליטה במכוון שלא לקבוע חלופה אחת למילה זו, שהרי trigger אינה אלא מילה מטפורית.

האקדמיה ללשון העברית
THE ACADEMY OF THE HEBREW LANGUAGE

מאגר המונחים Hebrew Terms Database

ערך לועזי: הצג

מונח עברי	מונח לועזי	ערך לועזי	מילון
מְגֵן	trigger	trigger	ביוולוציה (תשס"ט), 2009
מְחֹלֵל גֵּזֶק	disaster trigger	trigger	חירום (תשס"ז), 2007
מְחֹלֵל גֵּזֶק	disaster trigger	trigger	חירום (תשס"ז), 2007
מְגֵן אשרי בחש"ל	trigger	trigger	מידע - 01: משעים בסיסיים (תשס"ג), 2002
מְגֵל הַזְקָה דו-יציבי, מְגֵל דו-יציבי	bistable trigger circuit, bistable circuit, flip-flop	trigger	מידע - 03: חמרה (תשנ"ז), 1997
מְגֵל הַזְקָה חד-יציבי, מְגֵל חד-יציבי	monostable trigger circuit, monostable circuit	trigger	מידע - 03: חמרה (תשנ"ז), 1997
מְגֵל הַזְקָה	trigger circuit	trigger	מידע - 03: חמרה (תשנ"ז), 1997
מְגֵן	trigger	trigger	מייקרה מודרנית (תשנ"ג), 1993
תִּדְקַע	trigger	trigger	צבעות (תשנ"ג), 1992
סַתֵּר הַשְּׂקָה	launching trigger	trigger	ימאות (תש"ל), 1970
הַפְסִיר	to trigger	trigger	אלקטרוניקה: קשר ואלקטרוניקה (תש"ל), 1970
מְגֵל נֶזֶר	trigger circuit	trigger	אלקטרוניקה: קשר ואלקטרוניקה (תש"ל), 1970
הַתְּפָּרָצוֹת הַתְּגִיבָה [מגדל וולסמן, תש"ו]	trigger action	trigger	מסיכולוגיה (תש"ב - תש"ט), 1942

[חזור לראש הדף](#)

מונחים לדיון

שופט הכדורגל

בוועדה למונחי המשפט – שחברים בה בלשנים מקרב חברי האקדמיה, שופטים, עורכי דין ומשפטנים בעלי שם – יוחד דיון בשאלה אם לקבוע מונח נפרד ל**שופטים** במשחקי הספורט ובתחרויות אחרות.

אל הוועדה הגיעו פניות חוזרות ונשנות בבקשה להבחין בין נושאי משרות המובחנות ביסודן: שופטים בבתי המשפט מחד גיסא ושופטים בתחרויות ובמשחקים מאידך גיסא. לדעת הפונים, ייחוד השם **שופט** לשופטים בבתי המשפט בלבד יחזק וישמר את מעמדם. המחזיקים בדעה זו טענו שתפקיד השופט בספורט שונה לחלוטין מתפקיד השופט בבית המשפט: לפני שופט הספורט אין מתקיים דיון; הצדדים אינם שוטחים לפניו את טענותיהם וראיותיהם; על שופט הספורט להכריע על-אתר, ואין ערעור על הכרעותיו. ואמנם לשונות רבות, דוגמת אנגלית, צרפתית, איטלקית, ספרדית וערבית, מבחינות בין שני בעלי התפקידים. למשל באנגלית שופט בית המשפט הוא **judge** ושופט הספורט הוא **referee** או **umpire**. שופט הספורט הוא למעשה **פוסק**, ומונח זה אכן נקבע באקדמיה בכמה ענפי ספורט במונחי תרבות הגוף (תשי"ח-תשכ"ח, 1958-1968), ולצדו נקבע המונח הרווח עד היום **שופט**. כידוע המונח **פוסק** לא התקבל, אולי מפני שהיה שמור לפוסקים מתחום אחר – פוסקי ההלכה.

הוועדה למונחי המשפט דנה בסוגיה פעמים אחדות. כשהתגבשו ההצעות – ובראשן **שֹׁפֵט** או **פֶּסֶקָן** – הוזמנו לשיבת הוועדה גם נציגים מתחום הספורט. הללו הציגו חזית כמעט אחידה נגד קביעת מונח חדש, וטעמיהם עמם: אמנם התפקידים שונים אך יש להם גם מכנה משותף, למשל הסמכות להטיל עונשים; בעלות שופט הכדורגל או הכדורסל למגרש, עליו להיות סמכותי ככל שיוכל. אם תתערער סמכותו, יתקשה למלא את תפקידו, והתואר **שופט** מסייע לו ליצור את הסמכות הדרושה. עוד נטען שהשם **שופט** מושרש בציבור מכדי לשרשו. יתרה מזו, המונח **שופט** כבר בא במונחי ההתעמלות של ועד הלשון משנת תרצ"ז (1937) וכאמור גם במילוני האקדמיה, ומשמש בסעיפי החוקות של התאחדות הכדורגל, התאחדות הכדורסל וכיו"ב. היה מי שסבר שמלכתחילה היה ראוי להבחין בין שני התפקידים, אך משעה שמונח אחד משמש לשניהם, אין מקום לחשוש לטעויות. הציבור מבחין בין שני סוגי השופטים, והחשש פן יבלבל ביניהם יש לו אחיזה מועטה במציאות. לעומתו גרס אחד מאנשי הספורט שאפשר וצריך לשנות את שם שופט הספורט, ואף הציע לכנותו **קֶבֶצָן**.

בסופו של דבר הוחלט להשאיר את המצב בעינו. כן הוסכם שאם בעתיד תועלה הצעה שובת לב, ישובו חברי הוועדה ואנשי הספורט ויתכנסו לדון בנושא.

נווטן

מכשיר הניווט הקרוי בפי רבים בראשי התיבות הלועזיים GPS, זכה לשם עברי: **נִיְטָן**. ראשית נשאל מה רע ב-GPS השגור כל כך. זאת לדעת: ראשי התיבות הללו – שמשמעם **global positioning system**, ובעברית 'מערכת איכון עולמית' – משמשים לציון טכנולוגיה רבת יישומים. הנווטן הוא רק אחד מהם. יישום מוכר אחר הוא **אַפֵּן**, מכשיר המזהה את מקומו של דבר (אַפֵּן ואֵפֵן, גזורים מן אי־כֶּ(א)ן = הֵיכָן). לפני חברי האקדמיה עמדו שתי הצעות: האחת – לחדש מילה, **נִיְטָן**. האחרת – להשתמש במילה קיימת, **נָוֵט**. שתי המילים יפות לציון מכשיר – נִיְטָן על דרך מִזְגָן, ונָוֵט על דרך סִפָּק, **קָבֵל, וְסֵת, מִדָּר**. המצדדים ב'נווט' סברו שאין צורך בבידול בין המכשיר לאדם המנווט, שהרי שניהם עושים את אותו הדבר עצמו, ואף ייתכן שיגיע היום ולא יהיה צורך בנווטים בשר ודם. המצדדים ב'נווטן' סברו שההבחנה דווקא נחוצה, ויעיד הצירוף 'טייס אוטומטי' שנדרש בו שם התואר 'אוטומטי' כדי לבדלו מן הטייס בן האנוש.

המילה **נווטן** זכתה בתמיכת הרוב, וזה אפוא שמו הרשמי של מכשיר הניווט.

לקבוצות גדולות של רכיכות (צדפה, שבלול), ואילו איש שמירת הטבע יעדיף שם עברי נפרד לכל אוכלוסייה מקומית של כל מין מקומי (סְהֶרוֹנִית יָדָן לְבָקְנִית). אם כן, אל מי נכוון בקביעת השמות העבריים?

אוכלוסיית היעד לשימוש בשמות עבריים צריכה, לדעתי, להיות בני נוער חובבי טבע. הם יודעים מהם חלזונות וצדפות ואף יודעים שאלה מתקבצים לקבוצה גדולה יותר – הרכיכות, אך אין הם מכירים את כל סוגי החלזונות והצדפות. צעירים ונלהבים הם מרימים חילזון בטבע ושואלים "איזה חילזון הוא זה?" ובתשובה הם צריכים לשמוע שם עברי קצר, חינוכי וקליט. הציבור הרחב, מחברי ספרים למיניהם, סטודנטים, חובבים – על כל אלה לאמץ את השם העברי העונה על צורכיהם של חובבי הטבע הצעירים.

על הציבור הרחב לאמץ את השם העברי העונה על צורכיהם של חובבי הטבע הצעירים.

נקודת מבט זו הנחתה את ועדת הזואולוגיה בקביעותיה, ועל פיה נבחרו שמות עבריים שאני מכנה אותם שמות של "הבנתי" ושמות של "למה". שם של "הבנתי" הוא שם שיש בו פיסה קטנטנה של מידע על הרכיכה ואורחות חייה והוא משקף את

על שמות עבריים לרכיכות של ארץ ישראל יוסף הלר

הטבע של ארץ ישראל, בדומה לעתיקותיה, הוא חלק מן המורשת הלאומית אשר אנו, תושבי ישראל, מופקדים על שימורה. אחד הכלים שלנו בשימור הטבע הוא מתן שמות עבריים לקבוצות השונות של עולם הטבע. כך אושרה באקדמיה רשימה של 800 שמות עבריים לרכיכות – זו הקבוצה הכוללת את החִלְזוֹן, הצִדְפָּה, הַתְּמָנִן והַדִּינֹן.¹

ברכיכות נפגשים כבר בגן הילדים: הגננת מביאה שבלולים לפעוטות כדי שיתבוננו בהם כאשר הם אוכלים, גדלים ומטילים ביצים; אנו פוגשים בהן שוב בבתי ספר שדה: המדריך מראה לבני נוער חלזונות וצדפות בטבע; ושוב – באוניברסיטה: סטודנטים מנתחים רכיכות ודנים בבעיות האבולוציה של הקבוצה.

אחד הכלים שלנו בשימור הטבע הוא מתן שמות עבריים לקבוצות השונות של עולם הטבע.

קהל הבאים במגע עם הרכיכות הוא אפוא רחב ומגוון, ועל כן הדרישה לתת להן שמות עבריים פנים רבות לה. אספן הקונכיות והפרופסור יעדיפו שם עברי דומה או זהה לשם המדעי או שהוא בבואה מדויקת שלו (אִפְּסִטוֹפְרִינִיָּה או בתרגום אחר־זימניים), הגננת והמורה יסתפקו בשם כולל

1 על פי השיטה המדעית ממלכת החי מדורגת לשש דרגות (בסדר עולה): מין, סוג, משפחה, סדרה, מחלקה (למשל חלזונות, צדפות, תמנונים) ומערכה (למשל רכיכות). מערכת הרכיכות מתחלקת לשמונה מחלקות, ולאחת מהן – מחלקת החלזונות, משתייכת תת־מחלקת השבלולים. בקבוצת השבלולים כל פרט הוא דו־מיני.

מה שעיני חובבי הטבע רואות בהתבוננות בה בטבע. למשל, מידע על המבנה הייחודי של הסוג: **זֵרִית** – חילזון המצויד בזר של זימים הנישא על הגב; **סומון** – חילזון חסר עיניים; מידע על בית הגידול: **סֶלְעוֹן** – שוכן בינות לסלעים; אורחות ההזנה שלו: **קְטִלְמָג** – שוכן על אלמוגים ומשמידם; או התנהגותו: **רִיזָן** – מפריש כמויות עתק של ריר. שם של "למה" הוא שם המתבאר לחובבי הטבע הסקרנים מתוך ההסבר שהם נחשפים לו וממנו הם לומדים להכיר את בעל החיים. למשל, **עֲלֵעִלִית** – חילזון שוכן ים הניזון מאצות ואוכל את האברונים מטמיעי האור שבהן, אך במקום לעכל אותם הוא שותל אותם בגבו וכאן הם ממשיכים להטמיע במשך חודשים רבים, כאילו הם בתוך עלה; **דְּקוֹסְטִית** – חילזון שוכן יבשה, תיאר אותו בפעם הראשונה עמנואל דקוסטא (1791-1717), מזכיר האגודה המלכותית למדע בבריטניה והיהודי הראשון שעסק בחקר קונכיות. דקוסטא מעל בכספי האגודה וכדי להשיב את כספי המעילה הוא נשא הרצאות בתשלום, וכך עלה בידו לשלם את חובו ולצאת לחופשי. יש בסיפור הזה ניחוח מתובל – והשם נקלט.

לעתים טבענו שם עברי לסוג על ידי תרגום שמו המדעי, המבטא את אורח החיים או את מבנה הגוף של הסוג. למשל, הסוג *Coralliophila* הוא חילזון השוכן על אלמוגים בלבד, כמשתקף בשמו המדעי, ומכאן שמו העברי – **אַלְמָגָן**. הסוג *Punctum* הוא חילזון השוכן על עלי שלכת וגודלו כגודלה של נקודה, כפי שעולה מן השם המדעי, ומכאן בעברית – **נִקְדִּית**. אולם בדרך כלל מתרגום השם המדעי לעברית יתקבל שם חסר פשר. למשל, השם המדעי של הסוג *Microxeromagna* תרגומו 'מִגְנָה־קטנה־יבשה'. במקרה הזה טבענו את השם **בְּרִשְׁנִית** – בגלל הזיפים שעל פני הקונכייה.

קדמו לנו במתן שמות עבריים לרכיכות אשר ברש, יהושע מרגולין, נחום שלם ואחרים. שילבנו ברשימה שלנו את השמות שנקבעו לפנינו בכל מקום שהיה אפשר. אם שמות עבריים אלו יעזרו לקרב את בני הנוער אל הטבע של ארץ ישראל – השגנו את מטרנתנו.

פרופ' הלר הוא חבר הוועדה למונחי הזואולוגיה ומומחה לרכיכות.

מעבודת הוועדה למילים בשימוש כללי

אַקְוָה – "אקוויפר"

עם גבור העניין של הציבור במצוקת המים חדר לשימוש הכללי המונח **אַקְוִיפֶר** (aquifer), והוא גורר עמו שיבושי הגייה לרוב. לאחר התלבטות החליטה הוועדה למילים בשימוש כללי לקבל עליה מציאת חלופה עברית למונח, בהסתייגות שאין היא נכנסת לעובי הקורה של מערכת המונחים המדעית.

אשר למונח המדעי – מדובר בשכבת סלע שיש בה חללים והמים נאספים בהם או זורמים בהם. שכבה זו מצויה מעל שכבת סלע אטומה (הקרויה אקוויקלוד – aquiclude). בארץ יש כמה אקוויפרים: אקוויפר ההר (ובו אקוויפר רדוד ואקוויפר עמוק), אקוויפר החוף והאקוויפר הנובי.

בעבר קבעה האקדמיה מונח עברי תמורת **אקוויפר** בדרך של תרגום מילולי למונח הלטיני: **נושא מים**. אבל מונח זה אינו יפה לשמש בצירופי סמיכות (כגון "נושא מים ההר"). בציבור מוכר הצירוף **מאגר מי תהום**, אך גם הוא אינו נוח לצרף אליו סומכים ושמות תואר (כגון "מאגר מי תהום ההר").

בדיון הראשון בוועדה הועלו הצעות מן השורש קו"י (במשמע אָסַף, כינס, בעיקר מים, כגון "מקווה מים", "אגן היקוות"). בתחילה הוצעו **שכבת היקוות**, **מְקוֹיִת**, ובהמשך **אַקְוָה**. אף שהמילה **אקווה** דומה מאוד ל־aqua הלטינית (שפירושה 'מים', כגון במילים **אקווריום**, **אקוורל**) – זו מילה עברית (מן השורש קו"י, בעלת תחילית אל"ף). את המילה **אַקְוָה** יש להגות בהטעמה מלרעית. צורת הרבים: **אַקְוֹת**, צורת הנסמך: **אַקְוֵת** (כגון אֶקְוֵת ההר).

המונח אושר במליאת האקדמיה בשנת תש"ס (2000).

פתוח בר־קיימה, קיימות, רשות מקיימת (סביבה)

בעקבות שם התואר הוצע **קיימות** למונח המופשט, אף על פי שמונח זה נקבע בעבר במשמעות שונה במקצת: **durability** ('היכולת להתקיים זמן ממושך עם שמירה על התכונות והכושר המקוריים'). למרות ההסתייגויות אושרו שני המונחים **פתוח בר־קיימה** ו**קיימות** במליאת האקדמיה בשנת תש"ס (2000).

בשנים האחרונות התרחב מאוד השימוש בשם התואר, ועתה מדובר לא רק ב'פתוח בר־קיימה' אלא גם בגופים הדוגלים בגישה זו ובארגונים המאמצים אותה. ברור שצירופים כגון "קהילה בת־קיימה" או "ארגון בר־קיימה" אינם מביעים נכונה את הרעיון, וכך החל לשמש שם התואר **מקיים**: 'קהילה מקיימת', 'ארגון מקיים'. שם תואר זה עדיף כאמור מן הצירוף 'בר־קיימה'. לפיכך החליטה האקדמיה בשנת תשס"ט (2009) להוסיף לצד 'בר־קיימה' את שם התואר **מקיים (סביבה)**, כגון **פתוח מקיים (סביבה)**, **רשות מקיימת (סביבה)**, **תכנון מקיים**.

בסוף שנות התשעים של המאה העשרים הונחה על שולחן הוועדה למילים בשימוש כללי בקשה לדון במונח **פיתוח בר־קיימה** (sustainable development) שכבר פשט בשימוש, ובמונח המופשט שיש לגזור ממנו. פיתוח בר־קיימה הוא פיתוח העונה על צורכי הדור הזה בלי לפגוע במשאבים הנחוצים לסיפוק צורכיהם של הדורות הבאים. במונח יש אפוא שניות – מצד אחד פיתוח ומצד אחר שימור – ובזכותה אפשר ללכד סביב המונח הן יזמים ומפתחים הן אנשי איכות הסביבה. בשם המופשט **sustainability** מודגש ביתר שאת ההיבט של שימור המשאבים לדורות הבאים.

בוועדה הסתייגו מן השימוש ב**בר־קיימה** בהקשר זה, שכן בר־קיימה (או בר־קיימא) משמעו 'שיש לו קיום' והיפוכו 'בן־חלוף'. במקורותינו הביטוי משמש אף לציון ולד חי ובריא (לעומת נֶפֶל). אם כן, המשמעות שניתנה לו בצירוף **פיתוח בר־קיימה** אינה עולה בקנה אחד עם המשמעות הרגילה. בוועדה הוצעו הצעות אחרות ובהן: **פתוח מקיים, פתוח אֶשִיש, פתוח מְשִמֵר, פתוח מְתַקֵּים**. אבל כשהתברר שהמונח 'פיתוח בר־קיימה' כבר רווח מאוד במסמכים ובפרסומים של משרדי הממשלה ושל גופים אחרים – המליצה הוועדה לאמצו.

מבחר מחידושי האקדמיה

כשאומרים "אקדמיה" עולה בראשם של רבים רשימה של מילים חדשות, המוכרות בעיקר מחידוני טריוויה וממבחנים פסיכומטריים. אולם האמת היא שמונחים רבים כבר נקלטו בלשוננו, ואין יודע מי חידשם ומתי חודשו.

כך למשל, אין יכולנו לחיות היום בלי המילים:

עצומים, הפרטה	נשור, צנתור	דרג, מדרג	חד-סטרי, דו-נתיבי	מתג, נתיך
שרותי הסעדה	עיר, אשור	צג ומצג	מרכי, מיטבי	מחית, כריך
שרלה, משוב	קלטת, תשדיר	יקרה, חלופה	מכילה, מסעף	
מסוע, מסוף	תקליטור, תקסיר	מתנה, תחלופה	תחולה, מחלף	

וכבר הולכות ונקלטות המילים האלה:

קדימון, זמריר	טכנולוגיה עלית	חברת הזנק, מסרון	מדגש, מצבע
שלטוט, תסקיר	מרכול ומרכולית	יעפת, חשכון	צמיגיה, מגבה

ויש תקווה שבעתיד ייקלטו גם המילים הצעירות יותר:

מופינים, מדגנים	תקריש ותחפוף	מצלה, פנדה	
פרצופונים, צמודונים	בסיס אפור, תקליף	יחדה ונגדה	
	אגבור, שחור	רופא צוער	מאסדר ואסדרה
	מוזאון קטור	מדוור, הקבר	עמיל וחסרה

* המילים הלועזיות: פרומו, ג'ינגל, זאפינג, review, היי-טק, סופרמרקט, מינימרקט, חברת SMS, start-up, ג'ט לג, בלקאאוט, מרקר, טוש, פנצ'רייה, ג'ק.
** המילים הלועזיות: cereals, muffins, אמוטיקונים, טייק, ג'ל (לשער), שמפו, make-up, פילינג, מנגל, פאון', קואליציה ואופוזיציה, סינרגייה, reaching out, סטז'ר, benchmarking, ליסינג, רגולטור ורגולציה, ברוקר ואוברדרפט.

הדקדוק

בשאלות הדקדוק הסבוכות של העברית המתחדשת עסק כבר ועד הלשון. עם ייסודה של האקדמיה ללשון העברית הוקמה גם ועדת הדקדוק, והיא החלה לפעול בשנתה השנייה של האקדמיה, שנת תשט"ו (1955). הוועדה, שחבריה הם מראשי החוקרים של הלשון העברית לתקופותיה, מתמודדת עם שאלות בכל ענפי הלשון – מורפולוגיה והגייה, שאלות תחביר וסגנון, כתיב, פיסוק ותעתיק. בכמה נושאים הציבה האקדמיה מערכת כללים שיטתית (כגון כללי נטיית השם) ובנושאים אחרים הסתפקה בקביעות נקודתיות.

בשנת תשס"ו יצאה לאור המהדורה הראשונה של **החלטות האקדמיה בדקדוק**; מפתח המילים המלווה את החוברת מחזיק יותר מ-1,800 מילים. **כללי הפיסוק וכללי הכתיב חסר הניקוד** פורסמו בכמה מהדורות. המהדורה האחרונה והמעודכנת יצאה לאור בשנת תשס"ב (2002). **כללי התעתיקים** יראו אור בשנת תש"ע.

על התגבשותם של הכללים בדקדוק

הבסיס לדקדוק העברי – ובראש וראשונה למערכת הצורות – הוא המקרא וניקודו, אולם בקביעת הכללים נדרשה האקדמיה לפסוק גם במקרים שאין להם עדות במקרא, וכמו כן לא התחשבה בכמה וכמה נטיות חריגות הבאות בו. אף יש שנקבע כלל המנוגד לדרכו של המקרא. בכל ההחלטות האלה נשקל הממצא בתקופות הלשון השונות ובמסורות שבכתב ובעל פה.

יותר ויותר גבר משקלו של הנוהג בפי הדוברים מתוך הכרה בהתבססותה של העברית כשפה חיה.

יותר ויותר גבר משקלו של הנוהג בפי הדוברים מתוך הכרה בהתפתחותה הטבעית של העברית המתחדשת כשפה חיה ובהתבססותה בקרב ציבור הולך וגדל, גם אם הצורות הנוהגות

בדיבור סוטות מן הדקדוק הקלסי. שוב ושוב האקדמיה מתחבטת בשאלה עד כמה להתחשב בצורות האלה ומתי יש להעמיד גבול ברור ולא להתיר שינויים מפליגים.

במידת האפשר האקדמיה חותרת להעמיד מערכת דקדוק סדורה ופשוטה. מגמת הפישוט באה לידי ביטוי כשיש ריבוי צורות במקורות, ולעיתים הפועל היוצא הוא דחיית צורות המתועדות במקרא או במקורות המאוחרים למקרא. למשל, בכללי תשלום הדגש נדחו כל הצורות החריגות כגון **נִהְלֵת, אַחֵר** שבמקרא, וכן הצורה "מֵאוּס" הנוהגת בציבור (ונקבע: **מָאוּס**). עקרון ההסדרה עומד ביסוד ההחלטה על הדגש החזק באותיות שוואיות גם במקום שבמקרא לא בא דגש חזק (כגון **עֲנִיִּים, כְּסֵאֶךָ**), ועל צורות הנסמך **חֵלֶב- (אם), לֶבֶן- (כנף), קֶן- (ציפור),** לצד הצורות המקראיות **חֵלֶב, לֶבֶן, קֶן**.

פעמים מה שהיה נדיר במקרא נקבע לדרך המלך בעברית החדשה. כך למשל הניקוד החרגי של יו"ד שוואית בדגש – **מִירוּשֶׁתָּךְ** (דה"ב כ, יא), **מִיִּשְׁנֵי** (דניאל יב, ב) – נקבע לכלל בעברית של ימינו על סמך מסורות של לשון חז"ל ושל סידורי התפילה.

עד היום לא נדרשה האקדמיה לכתוב את דקדוקה של העברית בת זמננו על כל ענפיו וסעיפיו, אלא להכריע במקום שנחוצה הכרעה בשל התפתחויות המתרחשות בעברית לדורותיה או בשל התפתחויות המתרחשות בעברית החיה שאינן עולות בקנה אחד עם המורש לנו.

וגם זאת: המעיין בקביעות האקדמיה עשוי למצוא בהן מגמות שונות ולא פעם אף מנוגדות. כמה גורמים מצטרפים לכך.

בענייני הדקדוק מתרכזת שאלת השאלות בעבודתנו: עימות הלשון כהווייתה בחיי יום כנגד המורש והמגובש מדורי דורות והתנגשותה במורש.

מורכבותה של הלשון – בעברית החדשה מתרוצצים יסודות מרבדים שונים, ועתה נוספו על אלה כיווני התפתחותה השונים, ולעתים הסותרים, של העברית החיה. בתמונת הלשון המצטיירת לפנינו – שיש בה מזה ומזה ומזה – מתגלים בכל פינה ופינה פרטים רבים שאינם מתיישרים זה עם זה ופעמים שאי אפשר לכללם לכלל אחד. את הקושי הזה מתאר פרופ' זאב בן-חיים, נשיא האקדמיה לשעבר: "כאן, בענייני הדקדוק, בדברים הכלליים של הלשון, מתרכזת [...] שאלת השאלות בעבודתנו: עימות הלשון כהווייתה בחיי יום כנגד

המורש והמגובש מדורי דורות והתנגשותה במורש. ההיסוסים והספקות המעכבים בתחום זה את עבודתנו אינם בין שני פלגים בתוך האקדמיה – זה בעד החדש וזה בעד הישן – אלא הם בלבו של כל אחד מאתנו: מה לקרב מן החדש ומה לרחק?" (במלחמתה של לשון, עמ' 138).

דבקות בשיטה אחת, אחידה ועקיבה, משמעה דקדוק קפוא שיש בו שימור מוחלט של מורשת העבר או אימוץ גורף של המציאות הנוהגת. לא לכך האקדמיה שואפת, ולכן דקדוק שיש בו מקום לשיקול דעת ורצון לפשר בין שני הקטבים הללו נדון מעצם טבעו לתערובת של דקדוקים.

אחרי רבים להטות – החלטות האקדמיה מתקבלות ברוב דעות של חבריה. העושים במלאכה נבדלים זה מזה ברקעם ובהשקפותיהם ואף בדורם. כל עשייה היוצאת מתחת ידיהם של אנשים שונים – ולא של כותב דקדוק אחד – אי אפשר לצפות ממנה שתהיה עקיבה ושיטתית. תפקיד חשוב יש בעניין זה למזכירות המדעית של האקדמיה, בהבאת מלוא המידע לפני חברי האקדמיה ובהבאת החלטות לדיון חוזר בעת הצורך.

בקבלת ההחלטות בדקדוק מובאים בחשבון שיקולים משיקולים שונים, וכל אחד מהם מכון להכרעה אחרת. עצם הפעלתם יחד מחייבת קביעות שיש בהן פשרה, ומטבעה של פשרה שאינה מולידה עקיבות ושיטתיות.

איך הוגים נהג, פחח, שען?

השמות במשקל פֻעַל שובאמצעם היא חרית או עיין, נהגים בשתי תנועות a: נִהַג, ובנטייה: נָהַג אוטובוס, נִהְגִים זהירים, נִהְגִי מונית; פָּחַח, ובנטייה: פָּחַח רֶכֶב, פָּחַחִים; פָּחַחַת רֶכֶב; שָׁעַן, ובנטייה: שָׁעֲנִים, שָׁעֲנִי. בזאת והשוותה צורת השמות האלה ונטייתם לשמות שאין בהם עיצור גרוני, כגון סָפַר, סָפַר נשים, סָפְרִים. צורות אלו באות במקום מה שנהג לפי המילונים וספרי הדקדוק: נִהַג, שָׁעַן, פָּחַח.

איך הוגים צרכן, כלבן, צלבן?

במשקל פֻעַלִין אין דגש קל באות השלישית של השורש, כגון נִרְכֵן, אֶסְפֵן, ולכן ההגייה הנכונה היא כִּלְבֵן, צִלְבֵנים, סִרְכֵן, צִרְכֵן, וגם סִרְכָנוּת, צִרְכָנוּת, צִרְכָנִית. לפי האמור, מומלץ להגות כִּלְבֵן.

מה פתאום כותבים פִתאום בחולם מלא?

חולם המתקיים בנטייה ואינו תשלום דגש – נכתב מלא, בין שכתבו במקרא מלא ובין שכתבו חסר. לפי כלל זה נכתבים השמות האלה בחולם מלא, כלומר בוויי, גם בכתוב המנוקד: אֶנוֹכִי, מֵאוֹד, יְהוֹלֵם, פִתָאום. כמובן גם השמות כוֹחַ, מוֹחַ (שנקבע כי אין בהם תשלום דגש). צָפוֹר – צָפוֹרִים (במקרא: צָפְרִים); קִרְקוֹד – קִרְקוֹדִים (במקרא: קִרְקֹד, קִרְקֹדָה, קִרְקֹדִי); שְלוֹשׁ – שְלוֹשָה (ובנטייה על דרך הסגוליים: שְלוֹשֹת, שְלוֹשֶתם, שְלוֹשָתָן); אֶלוֹהִים – אֱלֹהִים (הכתיב החסר אֱלֹהִים נדחג בשם הקודש), כוֹחַ (הכתיב החסר כוֹחַ נדחג בשם הפרטי). אין צריך לומר שכל המילים הללו נכתבות בוויי בכתוב חסר הניקוד.

אָחַר או אַחֲרָ? מָאוּס או מְאוּס?

כללי תשלום הדגש שנקבעו במערכת הפועל (ובשמות הפועלה הקשורים אליה) חלים על כל הפעלים בלי יוצא מן הכלל, גם אם במקורות נמצאו חריגים. לפי האמור, אלה הצורות התקניות: נָאָף, נָאֵץ, מָאוּס (יש תשלום דגש לפני האליף); אַחֲרָ, אַחֲרִי (אין תשלום דגש לפני החרית). במקרא: נָאָף, נָאֵץ, אַחֲרִי.

הוא נָסוּג, ואני? הוא נִזוּן, ואתה? הוא נָמַס, ואנחנו?

נטיית הפעלים בגזרת ע"ו וע"ע בבניין נפעל בעבר בגוף ראשון שני: בפועלי ע"ו, דוגמת נָסוּג, שיש בהם קמץ בגין ואין דגש בפי הפועל – מתקיימות שתי דרכי נטייה: נָסוּגְתִי – בתנועת o חריצת, וגם נָסַגְתִי – בלי התנועה החריצת. בפועלי ע"ע, דוגמת נִזוּן, שיש בהם חריק בגין ודגש בפי הפועל – הנטייה היא בלי תנועה חריצת: נִזוּנָה, בפועלי ע"ע (כפולים) הנטייה הרגילה היא בתנועה חריצת בלבד: נִמְסוּנו (ולא "נמסנרי").

מאה שנים לכתב העברי אמנון שפירא

לא בהר־סיני ניתנו כללי הכתיב הדקדוקי אלא במושבה גדרה בחודש אלול תרס"ד.

דוברי עברית רבים יופתעו לשמוע שלא בהר־סיני ניתנו כללי הכתיב הדקדוקי (= "הכתיב החסר", "הכתיב המנוקד") אלא במושבה גדרה בחודש אלול תרס"ד (1904), ונותן הכללים היה המורה, חוקר הלשון העברית ושירת ספרד, דָּוִד יֶלִין (1864–1942).

בתקשורת שבכתב הדובר עברית נזקק בעיקר לכתב חסר ניקוד. כתיב מנוקד משמש אותו בספרי הילדים ובשירה ובטקסטים שמן העבר (במקרא ובתפילה). קוראי עברית רבים אינם נזקקים לכתב המנוקד בחיי היום־יום ובוודאי אינם נזקקים לו בכתביהם. שלא כדוברי ערבית או כדוברי לשונות אירופה, הדובר עברית נחשף לכתבים שונים של אותה המילה: תקוה, תקווה, תיקוה; סרטוט, שרטוט, סירטוט, שירטוט. ברוב המילים מרובות הכתיבים, הכתיבים נבדלים בקיום האותיות וי"ו ויו"ד או בהיעדרן. לצד הצעת כתיב בלתי מנוקד אחיד של ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית, קבעו להן הוצאות הספרים כללי כתיב אחרים, וכותבים רבים אינם נזקקים כלל לכתב אחיד: באותו הטקסט עצמו נוכל למצוא אותה המילה בכתבים שונים. דווקא מערכת הכתיב המוגבלת בשימושה – מערכת הכתיב המנוקד – מצטיינת במידה רבה של אחידות. אם בכתב שאיננו מנוקד נמצא זכרון וזיכרון, בכתב המנוקד נמצא זָכְרוֹן בלבד. הכתיב המנוקד, המוכר בשם "הכתיב החסר" (להבדילו מכתבים "מלאים" שנוספות בהם וי"ו ויו"ד), משמש במילונים המסורתיים ובספרי הדקדוק, ורואים בו כתיב דקדוקי, מופתי, בעוד שבווי"ו ויו"ד אין שבכתבים המלאים רואים תוספת לסיוע, מעין גלגלי עזר שמוסיפים לאופניים. גם כללי הכתיב חסר הניקוד של האקדמיה ללשון העברית מקבלים כנתונים את כללי הכתיב המנוקד (ה"חסר") ופותחים במשפט "כל אות הנכתבת בכתב המנוקד תיכתב גם בכתב חסר הניקוד, ובכלל זה גם האותיות אהוי שאינן מציינות עיצורים". מכאן ואילך מנוסחים הכללים לתוספת וי"ו ויו"ד על "הכתיב המנוקד".

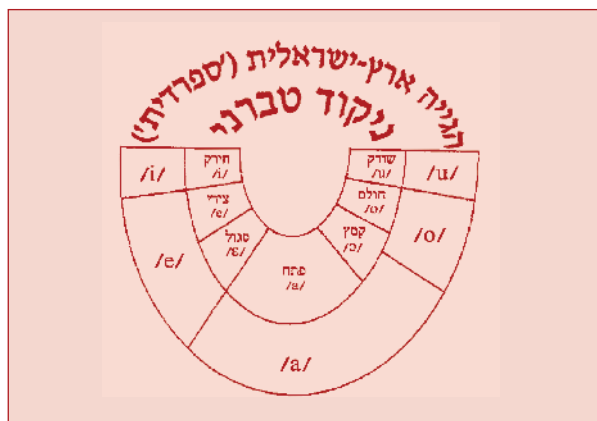
באספת הייסוד של אגודת המורים בארץ ישראל בשנת תרס"ג (1903) הוחלט להקים ועד בלשנים לקביעת מבטא אחד, כתיב אחד ומקור אחד למילים חדשות "כדי שלא יבנה לו כל מורה במה לעצמו". בהשראת אותה החלטה נשא דוד ילין את דבריו "באספה הכללית השנית לאגדת המורים בא"י" בגדרה. הרצאתו נדפסה בשנת תרס"ה בדפוס אברהם משה לונן בירושלים וגם בתוך "זכרונות הדברים" של "הסתדרות המורים בא"י", ועניינה כשמה – "המבטא והכתיב בעברית".

בראשית המאה העשרים כבר נהגה בלשונות אירופה אורתוגרפיה – כתיב אחד מחייב, וגם כתיבה של הלשון הערבית היה אחיד (לעומת זאת, למשל, מילון אוקספורד מביא 16 כתיבים ישנים של המילה הנכתבת היום באנגלית music). במקרא נוכל למצוא שני כתיבים לאותה המילה אפילו באותו הפסוק: "הוּ עַד לְאִימִים נִתְּתִיו נְגִיד וּמְצִיָּה לְאִמִּים" (ישעיהו נה, ד), "בְּעִבּוֹר עֲבָדְךָ וּכְלָבְךָ עָשִׂיתָ אֶת כָּל הַגְדֻלָּה הַזֹּאת לְהַדְיֶע אֶת כָּל הַגְדֻלּוֹת" (דברי הימים א יז, יט). מכאן שאין הכתיב במקרא יכול לשמש מקור לאורתוגרפיה.

אין הכתיב במקרא יכול לשמש מקור לאורתוגרפיה, כתיב אחד.

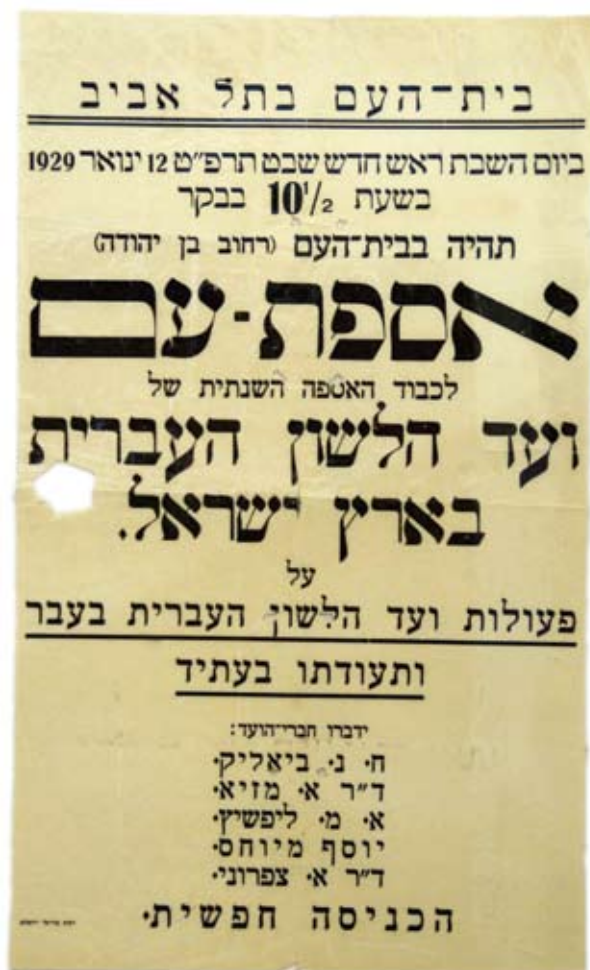
צעד אחד לקראת אורתוגרפיה, שאיננה משקפת בהכרח את הכתיב במקרא, נעשה במאה הי"ב ברוזנות נארבונָה שבפְּרֹבֶנְצָה (=פרובאנס): יוסף קמחי תיאר את מערכת התנועות בעברית כבעלת עשר תנועות: חמש גדולות ומקבילות להן חמש קטנות. בשיטתו ניסה לפשר בין שתי מערכות שחיו

בכפיפה אחת ברוב העולם היהודי – מערכת חמש התנועות הארץ-ישראלית שרווחה בהגייה (העברית שבפינו דומה לה) ומערכת שבע התנועות הטברנית, מסורתו של בן-אשר, שנתקבלה בכתב כמסורת המוסמכת של המקרא בכל תפוצות ישראל (מסורת ההגייה האשכנזית, שהתאימה את ההגייה לכתוב עדיין לא הייתה בימים ההם). אפשר שלנגד עיניו של יוסף קמחי עמד גם המופת הלאטיני של חמש תנועות ארוכות וחמש תנועות קצרות. בנו, דויד קמחי (=רד"ק), ניסח את תנאי תפוצת התנועות הגדולות והקטנות. וכך מבלי שנתכוונו ליצור אורתוגרפיה, הם ניסחו כלל החל דווקא בתנועות /u/ ו-/i/, שבהן תאמה מסורת הכתיבה את מסורת המבטא (ראה רישום): רק בהברה סגורה לא מוטעמת לא ייכתבו האותיות וי"ו ויו"ד.

בבואו להציע כללי כתיב, קיבל דוד יליון מן המוכן את כללי כתיבת הווי"ו והיו"ד בתנועות /u/ ו-/i/. עיקר משימתו היה להסדיר את כללי הווי"ו והיו"ד בתנועות /o/ ו-/e/. יליון היה מודע לעובדה שתנועות שמקורן בתנועות ארוכות או בכיווץ

על פי המופת הערבי ניסה דוד ילין לנכס לעברית באופן מלאכותי את יתרונה של הערבית, שבה התנועות בתוספת האותיות אֵלֶיךָ, וְאוּ וְאֵי שונות בהגייתן מהתנועות הפשוטות. הוא הציע שבתנועת /e/ הנכתבת ביו"ד תיקנה היו"ד כהגייתה העיצורית, דהיינו בְּן /ben/ לעומת בֵּין /bejn/ – חידוש שאין לו כל אחיזה בשום מסורת הגייה עברית. חידוש זה, בין בזכותו של דוד ילין ובין מאליו, זכה למהלכים בהגיית העברית בארץ. נראה מדבריו שבמקביל הציע גם להגות את הווי"ו (/w/) בחולם בווי"ו ("מלא"), דהיינו (יום-)חל – /ħol/ , חול(-ים) – /ħowl/. הצעה מלאכותית זו נשארה בגדר הצעה, ולו בשל הגיית הווי"ו בפינו /v/ ולא /w/.

בשנת תרצ"ט הצטרף דוד ילין, אבי שיטת הכתיב הדקדוקי, לוועדה לכללי הכתיב הבלתי מנוקד.

דוד ילין ציפה שכתובו יהיה הנוהג בעברית, בין בטקסט מנוקד ובין בשאינו מנוקד, ממש ככתיב בערבית. כיוון שרוב ספרות החול בסוף המאה הי"ט נדפס בכתיב הקרוב לכתיב החסר גם כשלא נוקד (בשימוש בניקוד מסייע, בעיקר בקיבוץ), לא היה קושי לקבל את הצעתו והיא הייתה לשיטת הכתיב המחייבת בטקסט המנוקד. הצלחת שיטתו בטקסט הלא מנוקד הייתה פחותה, ובחודש אדר תרצ"ט, בהיותו נשיא ועד הלשון העברית, הצטרף לוועדה לכללי הכתיב הבלתי מנוקד, ועדה שתציע ברבות הימים שיטת כתיב נוספת על שיטתו לטקסטים שאינם מנוקדים.

אמנון שפירא הוא חוקר במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה.

* קיצור ההרצאה שנישאה בערב עיון בנושא "דוד ילין וחבריו למפעל תחיית הלשון העברית" במלאות מאה שנה להרצאתו של דוד ילין על הכתיב העברי (מאירועי היובל לאקדמיה ללשון העברית ובשיתוף יד יצחק בן-צבי והמכללה לחינוך ע"ש דוד ילין – ה' בתשרי תשס"ה (2004).

תעתיק אותיות ותעתיק הגיים – ומה שביניהם רונית גדיש

למנות שש אפשרויות שונות. ועולות שאלות נוספות: האם חשוב לנו לסמן את ההגיים א ו־ע בתעתיק לאותיות לטיניות, או שנעדיף להתעלם מהם (אבל אז לא נוכל לדעת אם היישוב שלפנינו הוא "עמירים" או "אמירים")? האם חשוב לשמור על הקשר בין ב ל־ב (רפה) או כל אחד מן ההגיים יתועתק לאות אחרת (Tavor או Tavor)?

ואולם התעתיק מעורר שאלה עמוקה יותר: מה שלא נאלצנו להכריע בו בכתיבה העברית אנחנו נאלצים להכריע בו בתעתיק. בכתב העברי אנחנו מבחינים בין ת ל־ט, בין פ ל־ק, בין ו ל־ב – אבל איננו פוסקים בזה שיש להגות בצורה שונה את העיצורים הללו. ואילו התעתיק מחייב אותנו להכריע הכרעות שאיננו מעוניינים להכריע. קביעת סימן אחד לתעתיק של ו ל־ב אומר דבר אחד על ההגייה, וקביעת שני סימנים שונים לאותיות הללו אומר משהו אחר. ואנחנו איננו רוצים להכריע בעניין הזה.

התעתיק לאותיות לטיניות אינו תעתיק לאנגלית.

רבים טועים לחשוב שהתעתיק מעברית לאותיות לטיניות אינו אלא תעתיק לאנגלית, ומכאן נובעות השגות לא מעטות על הכללים. אלא ש"לגבי סימון התנועות אין האנגלית עשויה לשמש בסיס כל עיקר. שהרי בה אין תנועה המובעת בעקיבות בסימן אחד ויחיד." כותב זאב בן־חיים בספרו "במלחמתה של לשון" (עמ' 234). עוד הוא מזכיר "שהתעתיק האנגלי השימושי, כפי שהניחתו החברה הגאוגרפית המלכותית בלונדון ונתקבל ברובו בממשלת המנדט, קובע בפירוש שהעתקת התנועות

בשנים תשס"ו-תשס"ז הושלם מהלך מורכב של קביעת תעתיקים לצורכי שילוט ומיפוי, חלקם אושרו באקדמיה ללשון העברית וחלקם גובשו בוועדות משותפות לאקדמיה ללשון העברית ולוועדת השמות הממשלתית.

המילה **תעתיק** בעברית מכוונת לשני מושגים לוועזיים: טרנסקריפציה וטרנסליטרציה. טרנסקריפציה פירושה ייצוג בכתב (אחר) של הגיי לשון המקור (היינו מה שמתממש בהגייה), ואילו טרנסליטרציה פירושה ייצוג **האותיות** של לשון המקור בכתב של לשון אחרת. לדוגמה, הטרנסקריפציה של השם **יוסף** לכתב לטיני תהיה Yosef, ואילו הטרנסליטרציה עשויה להיראות כך: Ywsp. הדיכוטומיה בין שתי השיטות האלה ברורה, אבל כאשר התעתיק נדרש לצרכים שימושיים שתי השיטות עשויות להישזר זו בזו כפי שניווכח. נתמקד להלן בתעתיק מעברית לאותיות לטיניות.

כשמבקשים לכתוב לשון מסוימת במערכת אותיות של שפה אחרת שאינה עולה בקנה אחד עם הפונולוגיה (=מערכת ההגייה) שלה, מגלים מיד את הפערים – חוסר בסימנים, סימנים עודפים, אי־התאמה. מי שמנסה לבנות מערכת מושלמת נוכח עד מהרה שעליו להתפשר. כך למשל המבקש ליצור מערכת שיטתית שבה לכל אות ולכל סימן־ניקוד יש סימן מקביל אחד, יזדקק לסימנים שאינם מוכרים לציבור הרחב, ובכך יפסיד את הפשטות ואת הקריאות. גם מי שיבחר להשתמש בסימנים מוכרים בלבד אינו פטור מקושי. עליו להתמודד עם השאלה: מוֹכְרִים למי? איך למשל נתעתק את האות **ש**? בלשונות אירופה, הכתובות באותיות לטיניות, נוכל

משתמשים בסימני הבחן (סימנים דיאקריטיים), כגון גרש, קו או נקודה מתחת האות או מעליה. וכאשר אין מקפידים על שיטה זו נוטים להשתמש ב**דוֹ-אות** (דיגרף). ויש שהציעו לנצל אותיות יתרות בשפת היעד להשלמת הסימנים, כגון האות **x** לציון **כ** (רפה) או האות **c** לציון **צ**. לצד יתרונה של כל דרך יש לה גם חיסרון: שימוש באותיות **x** ו**c** וכדומה עשוי להקשות על הקוראים לפענח את השלטים בגלל הערכים הפונטיים של אותיות אלו על פי האנגלית; **דוֹ-אות** מסרבלת ומאריכה את המילה, ולא תמיד ברור מה מייצגת האות השנייה – הגה לעצמו או חלק מדוֹ-אות. אשר לסימני ההבחן, פיענוחם אינו מובן מאליו, ונוסף על כך לא תמיד קל לבצעם במעבדי התמלילים והמשלטים נוטים להשמיטם.

כללי התעתיק החדשים נוטים אל הפשוט והמוכר, אל הנוהג ואל המשקף את ההגייה בת ימינו.

בכללי התעתיק שהתגבשו הייתה על העליונה ידה של הנטייה אל הפשוט והמוכר, אל הנוהג ואל המשקף את ההגייה בת ימינו, בין השאר בעקבות ביקורת גוברת והולכת של הציבור הרחב על הכללים הקיימים. אפשר אפוא להבחין שהתעתיקים החדשים נוטים – יותר מקודמיהם – אל הטרנסקריפצייה, היינו תעתיק של הגיים כפי שהם מבוצעים בפיו.

העבריות תהא לפי ערכן של האותיות התנועיות באיטלקית דווקא" (שם).
בכללי התעתיק הקודמים, משנות החמישים של המאה העשרים, אפשר להבחין בשתי מגמות: תעתיק אותיות (טרנסליטרציה) במה שנוגע לעיצורים: "אות כנגד אות"; תעתיק הגיים (טרנסקריפצייה) במה שנוגע לתנועות, כלומר סימן אחד לקמץ ולפתח וכיוצא בהם. אבל כבר בכללים אלו נקבעה גרסה מפושטת שבה **ש** מתועתקת בשתי אותיות – **sh** לעומת הסימן **š** בתעתיק המדויק ו**כ** (רפה) מתועתקת **kh** (לעומת **k** בתעתיק המדויק).
מן הדוגמאות האחרונות אפשר ללמוד כיצד משלימים סימנים חסרים במערכת של שפת היעד: בשיטת "אות כנגד אות"

דוגמאות לתעתיקים				
השם	התעתיק הפשוט תשי"ז	התעתיק המדויק תשי"ז	התעתיק השימושי תשס"ז	השוו
זיכרון יעקב	Zikhron Yaaqov	Zikron Ya'aqov	Zikhron Ya'akov	
חבצלת השרון	Havazzelet Hasharon	Havazzelet Haššaron	Havatselet HaSharon	
טבעון	Tiv'on	Ṭiv'on	Tiv'on	
יצחק	Yizhaq	Yizḥaq	Yitshak	Isaac
שבי ציון	Shave Ziyyon	Šave Ziyyon	Shave Tsiyyon	Zion
שדרות	Sederot	Šederot	Sderot	

שאלות ותשובות

השואלים והמשיבים

עשרות רבות של שאלות בענייני לשון מגיעות מדי יום ביומו אל האקדמיה ללשון העברית – בעיקר בדואר האלקטרוני.

מי השואלים? פונים אלינו מכל שכבות הציבור: לשכות השרים וחברי הכנסת, פקידי ממשלה ונציגי המשטרה וצה"ל, מערכת המשפט והמוסדות להשכלה גבוהה, חברות ומפעלים, עורכים ומתרגמים, מורים ותלמידים, הורים וילדים ועוד ועוד.

על מה שואלים? על מינוח עברי, על הגייה, על כתיב ופיסוק ועל תעתיק, על פירושי מילים, על מקורם של ביטויים וניבים ועוד. לעתים באות בקשות לעזרה בניסוח של מכתב, של ברכה, של הזמנה לאירוע, ולהבדיל של כיתוב על מצבה. ויש המבקשים הכרעה בהתערבות על שאלת לשון או חוות דעת בסכסוך משפטי על משמעות של מילה או על ניסוח.

מי משיב? המזכירות המדעית מופקדת על מתן התשובות. יש ששאלת הפונה מצריכה מחקר זוטא; עיון בספרי יעץ ובספרות המחקר והתייעצות עם מומחים – מחברי האקדמיה ומעובדיה.

מה משיבים? כאשר השאלה היא על התקן בעברית ("נכון או לא נכון") התשובה ניתנת על סמך החלטות האקדמיה. אם אין החלטה של האקדמיה בעניין, התשובה היא בגדר עצה בלבד על סמך המקורות, מסורת הלשון והספרות העוסקת בעניין הנדון. מקצת השאלות מועברות לוועדת הדקדוק של האקדמיה. בשאלות בענייני מינוח המזכירות המדעית נעזרת במאגר המונחים הממוחשב. שאלות על מונחים שלא נקבעה להם חלופה עברית הן מקור חשוב לעבודת ועדות המינוח המקצועיות ולעבודת הוועדה למילים בשימוש כללי.

מסוק, מטוס, נשיא המדינה והאקדמיה

פניית נשיא המדינה, יצחק בן-צבי לנשיא האקדמיה

תשובת המזכיר המדעי של האקדמיה, מאיר מדן,
מיום כ' בתמוז תשכ"ב

יג' תמוז תשכ"ב; 15 ביולי 1962

לכבוד

פרופסור נ. ה. טורסיני,

נשיא האקדמיה ללשון העברית,

ירושלים

פרופסור טורסיני היקר,

לפני כשנה וחצי עוררתי שתי שאלות:

האחת: המונח "ספרדי", "ספרדי" וכי, והשני בענין
"הליקופטר".

[...]

לפי דעתי, צריכה היתה האקדמיה להודיע לוועדת
השמות של הממשלה ולבקש לנהוג לפי החלטותיהם
בכל פרסומי הממשלה.

כן אני מקוה לקבל תשובה בדבר הצעתי בענין השם
העברי להליקופטר - "מסק" או "מסוק".

בברכה

יצחק בן צבי

כבוד הנשיא הנעלה,

ההצעה לקבוע "מסק" או "מסוק" במקום

"הליקופטר" נדונה ונדחתה לפני שנים בוועדת

מונחים מטעם חיל האוויר, והסיבה העיקרית הייתה,

שהפועל "נסק" משמש בלשון התעופה, במובן to

climb, שעניינו התרוממות באוויר בשעת הטיסה

עצמה, ואינו חל על המראה, היינו ההתרוממות מעל

הקרקע בהתרוממותו של הליקופטר. הכל מודים,

שרצויה מלה עברית, והעניין עוד יובא לדיון נוסף.

אברהם עקביה, מחבר המילון למונחי צבא (1951), פנה בבקשה לברר מי חידש את המילים **מסוק** ו**מטוס**. הנה מה שעלה מבירורנו:

המילה **מסוק**, החלופה העברית ל**הליקופטר**, מופיעה בחוברת מונחים צבאיים כבר בשנת 1957. בדף המצורף לחוברת נאמר שהיא משקפת את המינוח הצבאי של שלחי שנת 1956. המילה מופיעה בכרך המילואים של מילון אבן-שושן מסוף שנת 1957. מי הוא אביה־מולידה של המילה? קשה לדעת. בידינו מכתב מ־1962 ששלח נשיא המדינה דאז יצחק בן־צבי אל נשיא האקדמיה, ובו הוא שואל לגורל הצעתו **מסק** או **מסוק** חלף ה**ליקופטר**. אפשר אפוא שבן־צבי הוא מחדשה של המילה מסוק והוא שהציעה לצה"ל.

איתמר בן אב"י חידש את המילה **אווירון**. לימים הציע תמורתה ח"נ ביאליק את המילה **מטוס**. כך אנו קוראים בלשונו א (תרפ"ח-תרפ"ט), עמ' 79: "ח. נ. ביאליק מציע להשתמש בפעל טוס ביחס לאוירון, שאינו מעופף אלא טס, ומהפעל הזה ליצר את המלים הנוגעות לאוירון: במקום לעוף – לטוס; תעופה – טיס; מעופף – טיס; אוירון – מטוס; שפעת אוירונים – טיסת (ע"מ גמלת, חמרת)".

אף שה**מטוס** נקלט בלשונו בהצלחה, עדיין משמש לצדו **אווירון** – בעיקר בלשון הילדים – אולי בזכות שיר הילדים הנודע של חנגא סמילר "רד אלינו, אווירון".

"כחוט השני"

נשאלנו כיצד התגלגל הצירוף המקראי **חוט השני** (יהושע ב, יח), שהוראתו כפשוטה 'חוט אדום', אל הביטוי **כחוט השני** בהוראת 'קו יסודי, רעיון מנחה'. נראה שהסופר הגרמני הנודע גתה הוא שהעניק לצירוף **חוט אדום** את הוראתו המושאלת. בספר *Die Wahlverwandtschaften* (1809) המשיל גתה את החוט האדום שנשזר בחבלי אניות הצי האנגלי כדי לסמנן כרכוש הצי אל יומנה של אוטיליה:

כל עבודות הצי המלכותי, מן החזקים ועד הדקים ביותר, שזור בהם מקצה אל קצה חוט השני [במקור: *ein roter Faden* = חוט אדום], אשר אין לשלוח אותו בלי להתיר את העבות כולו; וגם הקטע הזעיר ביותר נושא את סימן שייכותו לכתר. כן נמשך חוט החיבה והדבקות דרך יומנה של אוטיליה, והוא המחבר את כולו, והוא המטביע את חותמו על כולו" (דבקות, תרגם מגרמנית מרדכי אבי־שאל, תשמ"ז, עמ' 91).

ובהמשך: "בימים האלה נמצאו ביומנה של אוטיליה רשומי מאורעות לעיתים רחוקות יותר, אך כנגד זה שכיחים הפתגמים והמאמרים, המוסבים על החיים והנלמדים מן החיים. אולם, כיוון שרובם אינו נראה כפרי עיונה היא, קרוב לודאי, שנמסרה לידה איזו חוברת, ומתוכה העתיקה לעצמה כל הטוב בעיניה. כמה רמזים משלה, שיש בהם משום שייכות עמוקה יותר אליה, ניכרים יהיו יפה על־פי חוט השני [במקור: *an dem roten Faden*] (שם, עמ' 101).

הביטוי **חוט אדום** בהוראתו המושאלת הגיע מן הגרמנית אל הרוסית, וייתכן שהעברית נטלה אותו מן הרוסית. על כל פנים הביטוי לא נותר בתרגומו המילולי 'חוט אדום' אלא התהדר בצירוף המקראי **חוט השני**.

שימוש ראשון בביטוי **כחוט השני** בהוראה הנ"ל במאגר המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון בא בדברי הקדמה מאת המו"ל (כנראה י"ח רבניצקי) לקובץ המאמרים של אחד העם "על פרשת דרכים" (1895): "בכל הספר יעבר **כחוט השני** רעיון עיקרי אחד, שהוא היסוד לשיטה חיובית שלמה ומסודרת".

יושב הראש או היושב ראש?

ראש') היא חומרה יתרה, שהרי מגוון יחסי המשמעות בין הנסמך לסומך רחב מאוד".
בסופו של הדיון הותרו שתי דרכי היידוע: 'היושב ראש' וגם 'יושב הראש'.

שאלה שמתלבטים בה רבים היא מה דרך היידוע של הצירוף **יושב ראש**. בעבר נהגו ללמד כי אין לראות בו צירוף סמיכות, שכן המילה 'ראש' היא תיאור הפועל: 'יושב ראש' הוא 'היושב בראש' או 'היושב ראשונה', ולכן 'היושב ראש' וגם 'יושבים ראש' וכדומה. ואולם ברבות השנים נתפס צירוף זה כצירוף סמיכות: 'יושב הראש', 'יושבי ראש'.

בדיון שהיה באקדמיה בשנת תשנ"ד (2004) בסוגיית היידוע של הצירוף התבטא אחד הדוברים כך: "התנגדות לביטוי כמו 'יושב הראש' (במקום 'היושב ראש'), 'יושבי ראש' (במקום 'יושבים

ה. יוֹשֵׁב־הָרֹאשׁ.

ברבות בימינו היושבים ראש באסיפות ובחברות, רב גם השמוש בשם „יושב-ראש” בספרותנו הנוכחית ובדבורנו. ופעמים רבות הוא צריך לבוא בה"א הידיעה.

איפה לשים ה"א זו?

כנראה, דנו רבים גורה שוה מן השמות (הכלליים או הפרטיים) המרכבים הרכבת-סמיכות, כגון: בית-ספר, ספר-תורה, בית-לחם, אבי-עזרי, וישמו גם פה את ה"א הידיעה לפני השם השני, ואמרו „יושב-הראש”, „יושבי-הראש”. כאמרנו: בית-הספר, אבי-העזרי. זה נראה כעברית מצחצחה יותר, אך שכחו כי פה אין לפנינו הרכבת-סמיכות (יושב של ראש), כי אם בינוני ואחריו שם שני הבא במקום תואר הפועל לאופן או למקום הישיבה, כי „יושב-ראש” הוראתו: איש היושב בראש הקרואים או החברים³, אחרי כי שמוש זה מוצאו בכלל מהפסוק: „אֲבַחֵר דְּרַכְּךָ וְיֹשֵׁב רֹאשׁ” (איוב, כ"ט, כ"ה), ששם בודאי זוהי הוראתו. ובכן, בבוא שם זה בה"א הידיעה, עלינו לשימה לפני הבינוני ולאמר: הַיּוֹשֵׁב־רֹאשׁ, לֹא מֵרֹאשׁ: הַיּוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ⁴.

³ עין: ש"א, ט', כ"ב: מקום בראש הקרואים.

⁴ עין: דברי הימים א', ט"ה, ז': „גַּת דֹּר בְּרֹאשׁ”.

זִכְרַת הַבַּת

הולדת בן במשפחה נחוג בטקס ברית מילה, ואם נולדת בת אין עושים לה כל שמחה טקסית; נמצאת הבת מקופחת לעומת הבן. היה מי שהציע לעשות גם לכבודה מסיבה ולכנותה **מסיבת** ויש שביקשו להתעלם מן המילה שבצירוף 'ברית מילה' ולכנות את החגיגה בשם **בריתה** – כנגד **ברית** לזכר, **בריתה** לנקבה. אין צריך לומר שחידוש זה חסר טעם הוא. הוסכם אפוא פה אחד להחיות את הצירוף **זכר הבת** שכבר הוא בשימוש זה מאות שנים בקרב יהודי המזרח, להודיע שגם הבת היא זבד טוב, על פי הפסוק: **"וַתֵּאמֶר לֵאמֹר זִכְרֹנִי אֱלֹהִים אֶתִּי זִכְרָא טוֹב"** (בראשית ל, כ).

ענייני זכר ונקבה

ענייני הזכר והנקבה מטרידים רבים מן השואלים והשואלות הפונים אל האקדמיה. אחת השאלות הנפוצות היא מה דינו של תואר תפקיד כאשר אישה היא שממלאת את התפקיד. דרכה של העברית להטות את התואר למין נקבה כאשר הוא מיוחס לאישה. לפי זה כאשר אישה מתמנית לתפקיד היא מביאה עמה שינוי גם בתואר התפקיד, וכפי שיש **שרה, מנהלת, שגרירה, פרקליטה, דוברת, מדענית ראשית, יועצת משפטית, מהנדסת עיר** – כך יש **קונסולית ורקטורית** (או **רקטורה**). הוא הדין לתוארי תפקיד העשויים ראשי תיבות: **מנכ"לית** ו**סמנכ"לית** ובעתיד אולי גם **רמטכ"לית**. ראשי התיבות אינם פוטרים אותנו מהטיית המילה הנוצרת מהם לצורת נקבה. ומה דינן של דרגות, אקדמיות וצבאיות, כשהן מיוחסות לנשים? אמנם נוהגים לומר 'סמל רות לוי' או 'דוקטור יעל כהן', אבל נתקשה לומר 'הסמל הורתה' או 'הדוקטור אמרה', ונעדיף 'הסמלת הורתה', 'הדוקטורית' [או הדוקטורה] אמרה'. ומה דין הצירוף 'אב בית דין' כאשר אישה ממלאת את התפקיד? הצעתנו: **ראש בין דין**. למילה 'ראש' אין "מין ביולוגי" ולכן אין היא נוטה לנקבה, אבל ייתכן שבעתיד יקרה לה מה שקרה למילה "כוכב" כאשר יוחסה לבני אדם: הוא **כוכב** (קולנוע) והיא **כוכבת**. על פי התקדים הזה אין מניעה שתיווצר הצורה **ראשה** (מילה הקיימת בצירוף 'אבן הראשה' בבנייה של קשת), ונוכל להבחין בין **ראש עיר** גבר ובין **ראשת עיר** אישה.

לזכר הבת

לזכור את התינוקת בידו ויגמר

**יוֹנָתָנִי כַחֲטִי הַסֵּלֶע בְּסִתְרֵי הַמִּדְרָגָה דְּרֵאֲנִי אֶת מְרִאֲךְ
הַשְּׁמִיעִינִי אֶת קוֹלְךָ כִּי קוֹלְךָ עָרֵב וּמְרִאֲךְ נֶאֱוָה:**

**כִּי שִׁכְרָךְ אִמּוֹרִינִי שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה זִמְרִימָה הַנְּבִיאָה וְאִבְיגַיִל
וְאַסְתָּר הַמַּלְכָּה בַּת אֲבוּחֵיִל. הוּא יִכְרֹךְ אֶת הַיְלָדָה הַנְּקִימָה הַזֹּאת
וְיִקְרָא שְׁמָהּ (פְּלוֹנִיָּה) בְּסוֹף טוֹב וּבִשְׁעַת בְּרִכָּה וְיַגְדִּילָהּ בְּבְרִיאֹת שְׁלֹם
מְנוּחָה. וְיִזְכֹּקָהּ לְאַבִּיהָ וְלֵאִמָּהּ לְרֵאוֹת בְּשִׂמְחָתָהּ וּבְחִפְתָּהּ בְּבָנִים זָכָרִים
עוֹשֵׂר וְכַבֹּד רַשָּׁנִים וְרַעֲנָנִים יִגְזֹכֵן בְּשִׁיבָה וְכֵן יִהְיֶה רָצוֹן וְנֶאֱמַר אָמֵן:**

סידור תפילת ישרים לפי מנהגי הספרדים, ירושלים תש"ו

ארכיון האקדמיה

על הארכיון המתחדש

בעתיד יורחב הארכיון ויועשר בתעודות, בכרזות, בהקלטות ובעדויות אחרות שייאספו אליו מחוץ לאקדמיה, והוא יעשה למרכז לאומי לתולדות תחיית העברית בדיבור פה והתבססותה כלשון העם והמדינה. הארכיון יעמוד לרשות הקהל הרחב לצורכי עיון ומחקר.

באקדמיה שמור חומר ארכיוני רב המתעד את פעולות ועד הלשון והאקדמיה, ובתוך כך מספר את סיפורה של העברית בשנות תחייתה והתחדשותה. החומר כולל אלפי מסמכים ובהם זיכרונות דברים, דינים וחשבונות, מכתבים, שאלות ותשובות, חוזרים, קטעי עיתונים ועוד ועוד תעודות.

בשנת תשס"ט סודר כל החומר הארכיוני בתיקים ובמכלי ארכיון, והחומר מקוטלג בתכנת ארכיון. בד בבד נעשה רישום מקיף של תוכן התיקים, ובהמשך יוזן כל המידע למחשב.

מורשי ועד הלשון

"הרופא בודק את החולה בלשונו – כך גם אומה נבדקת בלשונה" – דברי המשורר דוד שמעוני (שמעוני), חבר ועד הלשון העברית, בכינוס הארצי הראשון של מורשי ועד הלשון. מורשי ועד הלשון היו נציגי יישובים מרחבי הארץ שענייני הלשון העברית היו קרובים ללבם. הם נענו לפניית הוועד לשתף עמו פעולה למען "תחייתה השלמה של לשוננו" ולרכז את ענייני הלשון במקומותיהם. תפקידיהם היו (א) לקבץ את "משאלותיהם של אנשי המשק לכל סוגי עבודתם בשטח הטרימינולוגיה העברית, ושיפור הלשון בכלל"; (ב) להקנות את "המונחים שהניח ועד הלשון, לכל הזקוקים להם".

הכינוס הראשון התקיים בתל־אביב בחודש כסלו תש"ו (1945) בהשתתפות תשעים וארבעה מורשים מיישובים בכל רחבי הארץ. המושב הראשון של הכינוס יוחד להרצאות חברי ועד הלשון על הוועד ועל פעולותיו; במושב השני ניתנה רשות הדיבור למורשים. בדבריהם משתקפת המציאות הלשונית המורכבת בארץ ישראל בשנים ההן.

- "יש לנו מלחמה עם הלוועזית הבאה בעקבות העולים. כל ימי בתפוצות לא שמעתי כל כך הרבה צרפתית כמו בימים המועטים, שבהם אני שווה במושבה" (אבנר האפנר, מורשה ועד הלשון, כפר סבא).
- "זכיתי להתמנות בתור מורשה בנקודה יישובית שבה שולטת הגרמנית. אני מסכים לחברים המצביעים על פגימות בלשון הדיבור, אולם קודם כל נחוץ, שידברו עברית ולו אך פגומה בראשיתה" (אליעזר טש, רמות השבים).
- אברהם איתן מבית שערים פתח בדברי התנצלות: "הנני חדש. עדיין לא הספקתי להתערוות היטב בלשונו ותרבותו, ואיש המחרשה אנוכי. לכן אתכם הסליחה, אם אשגה בדיבורי. [...]"

ברצוני לדבר על פרשה נשכחת אבל נכבדה בשדה לשוננו. היינו על שמות המשפחה הלוועזיים וביחוד השמות הגרמניים. [...] כמו שעזבנו הרבה מנהגים נפסדים של הגולה, עלינו לחדול גם ממורשת גולה זאת, המבזה אותנו".

- "אנו צריכים לחיות באופן פעיל את חיי־תקופתנו, המחייבת אותנו לגאול את הלשון ולהציל מעינויי האילמות את ההורים, שהלשון חוצצת ביניהם ובין ילדיהם" (צבי אש, עברון).
- "בשיפור ובתיקון הלשון אנו זקוקים להוראות מוסמכות מטעם הוועד. הנהגתי פינת־לשון בחדר האוכל של קיבוצנו. בכל שבוע אני מפרסם מונחים ומתקן שגיאות [...] יש לתת את החומר לשיעורין ולא בבת אחת: שבע מילים ואחר כך עוד שבע, ובדרך זו תקלטנה בנקל" (שלום סמיאטיצקי, נגבה).
- "במשקים נתבצר מקומה של העברית מבחינה עקרונית, ויש רק לקבוע דרכים שימושיות לעשיית אזנים ללשון" (יהודה שרני, גבעת השלושה).
- "בלי לשון אין קליטה. הניסיון המר הוכיח לנו כי אפשר לחיות שנים רבות בארץ ולא להיקלט בה. באתי לשטח זה של הלשון אגב הוראת העברית למבוגרים. ידעתי, כי אם לא אחבב עליהם את הלשון, לא יקלטו גם במשקים" (מרדכי רשפי, בית אורן).

המובאות מתוך "כינוס ארצי ראשון של מורשי ועד הלשון", לשוננו יד (תש"ו), עמ' 130–150;

שמואל איזנשטדט, שפתנו העברית החיה, תל אביב תשכ"ז, עמ' 267–272

ישעיהו עריף, שמכתבו מתפרסם כאן, היה מורשה ועד הלשון בקיבוץ שריד. עריף (1894-1985) עלה ארצה מפולין בשנת 1929. ביומניו השמורים בארכיון קיבוץ שריד הוא כותב שעבר "מהחיבה לארץ הקודש לאהבת א"י כמולדת לעם, מלשון הקודש

ללשון העברית המתחדשת". במכתבו יש ביטוי למחויבות האישית שלו ללשון העברית ולהנחלתה על רקע המציאות הדרמטית של "קרבות עשרת הימים" במלחמת העצמאות. תודה לשרית שץ וליעל כנען מקיבוץ שריד.

לכבי

לשכת ועד הלשון

ת ל א ב י ב

ח"נ

רק מחמת טרדה יתרה הייתי את תשובתי על מכתבכם מיום 7/7 ש"ז.
את קבלת המלון למישק החקלאי אישרתי כבר מזמן. דמיתי רק שמירושלים
הוא הגיע אלי.

פעולתי הלשונית הישירה היתה בזמן האחרון לקויה, והשפעתה פחות
נכרת בעמיה של המלחמה אשר דפקה על שערינו, שכן שכנינו הערבים צלפו
יריות עלינו אפילו בימי ההפוגה הראשונה ללא "הפגזות". . . רק עם כי-
בוש נצרת וסביבתה שלשום נשתחררנו מהטרדה איומה זו. נקווה כי מעתה
יוחזר זרם החיים שלנו לאפיקו התקין.

מלבד פעולה ישירה של עריכת המדור, פועל אני פעולה בלתי ישירה,
וזו לא הזנחה גם בימי המלחמה. והיא: בעריכת העתון הפנימי שוקד אני
על תקוני לשון וסגנונה, וכן במידה שחומר לימודי במוסד החינוכי נכתב
ונכפל במכפלה שהנני עובד בה - עושה אני אותו הדבר. אף על פי שכל
תיקון ושיפור הם דוקא למורת רוחם של "נותני העבודה" שלי, מחוסר הרגשת
הצורך בהקפדה על טהרת לשון וסגנון עברי הראוי לשמו.

הנני מצפה לחוברת "לשוננו" א-ב, כךך ט"ז

בברכה ובהוקרה

ישעיהו עריף

שריד 19 יולי 1948

דוד בן-גוריון כותב לוועד הלשון

מכתבו של דוד בן-גוריון, יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, אל ועד הלשון בעניין קביעת מונחים בעברית למוסדות המדינה והשלטון. המכתב נשלח ערב כינונה של מועצת המדינה הזמנית.

הסוכנות היהודית לארץ ישראל

משרד ההנהלה
א. ד. ג. - של ג. ג.
לשכת המכתבים "HABESSET"
00018 : BENTLEY'S; RUDOLF; ROSSKE

מחשבה או לחיבה
המחלקה
המספר

תל-אביב, יום חמישי, כ"ד בשבט, תש"ח
(4.2.48)

למשרד ועד הלשון,
רח' הסלך ג' ורג',
בית המעלות,
י ר ו ש ל י מ .

5/2/48
5451

לוועד הלשון - שלום וברכה,

עם התקרבות הסודר לקביעת מועצת-שלטון זמנית
ע"י ועדת האו"ם יש לכנס ולפרסם את כל החומר הלשוני והסונתיים
השייכים לחמי המדינה, חוקה, מסורה, מוסדותיה, נציגיה,
פקידיה, נבחרים וסמונים: כגון ראש המדינה, סניסטריונים,
חברי הכנסת, עוזריהם וסגניהם ועושי דברם הגוהים והנסוכים
בדרגות שונות, בית הנבחרים או בתי הנבחרים וקציניו הנבחרים
והסמונים (יו"ר, סגנים, לבלרים, מזכירים, סופרים וכד'),
השלטונות המחוזיים העירוניים והכפריים, בתי הכספים לדרגותיהם,
המסורה והנ' נדרסריה והצבא, לשכותיהם, משרדיהם, ימדותיהם
ודרגותיהם (דיוויזיה, בריגדה, בטליון וכו') וקציניהם הגבהים
והנסוכים, (מגנרל ועד קורפורל וטוראי), מונחי הפרוצדורה
הפרלמנטרית (סדר היום, רשות הדבור, הפסקה, סיוע וכו'),
סליחי המדינה כלפי חוץ - אמבסדורים, קונסולים נספחים
ועוזריהם - שרות חשאי, שרות אינפורמציה ותעמולה וכדומה.

רצוי שועד הלשון ישתף בעבודה זו
מומחים למשפט הקונסטטוציוני ומשפט-העמים ואולי
יחלק העבודה בין ועדות-משנה לפי סוגי הענינים
והענפים השונים.

בכבוד רב
ד. בן-גוריון.

ישיבת המליאה הראשונה

באלול תשי"ג אושר בכנסת "חוק המוסד העליון ללשון העברית", ובכסלו תשי"ד התכנסה מליאת האקדמיה לישיבתה הראשונה. המליאה היא הסמכות העליונה של האקדמיה ללשון העברית; לפנייה מובאות סוגיות לשון שנתבררו בוועדות האקדמיה לשם דיון סופי ואישור. ההחלטות שאושרו בה מקבלות את תוקפן הרשמי לאחר חתימת שר התרבות ופרסומן ב"רשומות".

מספר החברים באקדמיה מוגבל בחוק לעשרים ושלושה, ובשעת ייסודה מנתה חמישה־עשר חברים (והם באים כאן ברשימת הנוכחים והמצטדקים). מלבד החברים נבחרים גם חברים יועצים וחברי כבוד. החברים נבחרים לכל ימי חייהם, והם פועלים בהתנדבות ובלא כל תמורה חומרית.

ישיבת המליאה

הישיבה הראשונה

ביום י"ט בכסליו תשי"ד בשעה 11–12.45 בצהריים באולם הישיבות של משרד החינוך והתרבות.

הנוכחים: שר החינוך והתרבות, פרופ' ב' דינור,

החברים האדונים בן־חיים, בנעט, ברקוביץ, הזו, זולאי,

טור־סיני, ייבין, כהן, פולוצקי, קלוזנר, ריבלין, שניאור,

המזכיר המדעי הא' מדן.

האדונים ילון, עגנון ושמעוני הצטדקו על היעדרם.

סדר היום: א. פתיחה ע"י שר החינוך והתרבות

ב. בחירת הנשיאות

ג. אישור המלצתו של חבר המינויים לבחירת חברי־כבוד

ד. בחירת ועדות

ה. שונות

א. שר החינוך והתרבות מקדם בברכה את החברים ופותח:

חוק המוסד העליון ללשון העברית משיל את ביצועו עליי כשר החינוך והתרבות. ובתוקף חוק זה אני פותח את ישיבתכם הראשונה. על ישיבה זו מוטל לבחור נשיא או נשיאות וועדות לארגון ולתקנון. לתקציב ולמפעלי מדע. הנשיא או הנשיאות אפשר לבחור עד לאישור התקנון או לתקופה ארוכה יותר. על ועדת הארגון והתקנון לעשות את עבודתה בזריות. ולשכתי עם היועצת המשפטית של משרדי יסייעו בידה. על ועדת התקציב להכין בהקדם את תקציב הצרכים הדחופים של המוסד.

מבקש את זקן החברים, הא' קלוזנר, לשבת ראש.

ההצעה מתקבלת ללא התנגדות.

הא' טור־סיני מודה לשר החינוך והתרבות בשם ועד הלשון העברית ובשם הוועד המכין לייסוד האקדמיה על מאמציו ופעולותיו בהקמת המוסד.

שר החינוך עוזב את הישיבה. הא' קלוזנר יושב ראש.

ב. ברוב דעות גדול נבחר הא' טור־סיני לנשיא המוסד עד לאישור התקנון.

הא' טור־סיני מודה על הבחירה ומקבל לידו את ניהול הישיבה. מזכיר את הראשונים להחייאת הלשון ומודה לחברי ועד הלשון ולעובדיו על העבודה והעזרה עד עתה. וכן לראש הממשלה, לשר החינוך והתרבות ולחברי הוועדה לחינוך ולתרבות בכנסת על מאמציהם ופעולתם בהקמת המוסד. מברך את החברים הנבחרים ומביא את ברכת האוניברסיטה העברית למוסד.

פרסומי האקדמיה

לשוננו

כתב עת מדעי בחקר הלשון העברית והלשונות הסמוכות לה.
החוברת הראשונה יצאה לאור בשנת תרפ"ח (1928) בידי ועד
הלשון העברית.
עד עתה יצאו שבעים ואחד כרכים.

לשוננו לעם

כתב עת בענייני הלשון העברית המיועד לציבור העברי המשכיל
שעניין לו בתרבות העברית.
כתב העת החל לצאת בחוברות בשנת תש"ה.
עד עתה יצאו חמישים ושבעה כרכים.

אָקָדֶם

ידיעון האקדמיה ללשון העברית. החל להתפרסם בשנת תשנ"ד (2004).

בידיעון מתפרסמים דיווחים על פעולות האקדמיה ומאמרים קצרים פרי עטם של חברי האקדמיה ועובדיה.

למד לשונך

עלונים שבהם מתפרסמים מחידושי המילים של האקדמיה. הסדרה הראשונה ובה כ־180 עלונים כונסה בספר בשם "לשוננו לעם – עלונים ומפתחות".

הסדרה השנייה ובה כ־80 עלונים מתפרסמת בתוך אָקָדֶם.

מילונים מקצועיים

האקדמיה הוציאה לאור כתשעים מילונים מקצועיים ורשימות מונחים, והם המשך לכמאה מילונים ורשימות מונחים שהוציא ועד הלשון לפנייה.

ספרים

סדרת מקורות ומחקרים

בסדרה זו יצאו לאור כעשרים מחקרים ובהם המחקרים המונומנטליים של זאב בן־חיים "עברית וארמית נוסח שומרון" (חמישה כרכים) ושל ישראל ייבין "מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי".

סדרת אסופות ומבואות

הסדרה החלה לראות אור בשנת תשנ"ז (1997), ומאז יצאו שמונה כרכים, בהם הכרך המהודר "שפה קמה" ובו אוסף קטעים מן המדור "לשוננו לעם" שפורסם בעיתון "הארץ" משנת תרצ"ג (1932) ועד שנת תש"ח (1948).

אתרי האקדמיה במרשתת

אתר הבית

החלטות האקדמיה ולהביע דעה בשאלות שהאקדמיה תעמיד לפני הציבור. באתר יתפרסמו מאמרים בענייני לשון, תעודות היסטוריות ומילים חדשות. האתר יכלול בעתיד גם חנות ספרים מקוונת וספרייה אלקטרונית של פרסומי האקדמיה.

כתובת האתר: <http://hebrew-academy.huji.ac.il>

אתר הבית החדש של האקדמיה המוקם בימים אלו מהווה פריצת דרך ביחסי האקדמיה עם הציבור. האתר בעיצוב חדשני ואלגנטי מזמין את הקהל הרחב להתוודע אל עבודת האקדמיה למדוריה ולוועדותיה, להתעדכן בנעשה בה, לשאול שאלות ולקבל תשובות בענייני לשון, לעיין באמצעות חיפוש חכם בכל

The screenshot displays the official website of the Hebrew Academy. At the top, there is a header with the academy's logo and name in both Hebrew and English. Below the header, a navigation bar contains several tabs: "חדשות" (News), "מילים" (Words), "משאל עם" (Poll), "אולם קריאה" (Reading Room), "היה היה" (It was, it was), and "קישורים" (Links). The main content area features a large, vibrant image of pink roses. Below this image, a horizontal banner lists various topics: "על האקדמיה", "המחקר", "עבודת המליאה והוועדות", "החלטות האקדמיה", "שאלות ותשובות", "השתלמויות ואירועים", "מה חדש", and "ידידים". To the left, there are three vertical sections: "הוצאה לאור" (Publication), "ספרייה" (Library), and "ארכיון האקדמיה" (Academy Archive). To the right, there are two vertical sections: "מאגרים" (Databases) and "מונחי האקדמיה" (Academy Glossary). At the bottom, a footer contains a long line of text providing contact information and a disclaimer.

מאגרים

בשנת תשס"ה (2005) פרסמה האקדמיה ללשון העברית באתר "מאגרים" את כל החומר הטקסטואלי של **הספרות העתיקה** שנאסף במפעל המילון ההיסטורי כפי שהוכן לצורכי המפעל. עתה שוקדים על התאמת המאגרים למשתמש המשכיל. לשם כך נקבעו סימני התקנה חדשים וברורים, הותקנו מחדש שמות החיבורים והמחברים ופוענחו סימנים פנימיים של הנתונים הביבליוגרפיים.

כמו כן נעשית פעולה רחבה של התקנת החומר הטקסטואלי של **הספרות החדשה** לקראת פרסומו במרשתת.

באתר יוצגו מובאות מחיבורים על פי הערך המילוני של מילה, צורתה הכתובה או השורש שלה; אפשר יהיה לקבל טקסט מלא של חיבור ולחפש בו; יתאפשר חיפוש על פי חתכים דקדוקיים ותבניות (למשל כל הפעלים בבניין התפעל ששורשם מסתיים בעי"ן). עוד מתוכננות אפשרויות חיפוש איכותיות של צירופים ושל שכנויות, ואפשרויות ניפוי על פי תקופות, סוגות, מחברים וחיבורים.

האקדמיה שמה לה למטרה לחשוף את האוצרות שנאספו ושנערכו במפעל המילון לציבור החוקרים ולציבור המשכיל הכללי בישראל ובעולם.

כתובת האתר: <http://hebrew-treasures.huji.ac.il>

מונחי האקדמיה

אתר זה הוא פיתוח של מאגר המונחים העומד גם היום לרשות הגולש. במתכונת החדשה של האתר יוכל המעיין למצוא את המונח העדכני שנקבע באמצעי חיפוש קלים ונוחים – לפי המילה הלועזית או העברית. החיפוש יכלול ניפוי לפי מקצועות ויאפשר חיפוש של צירופים. המעוניינים יוכלו להתחקות אחר קביעות קודמות שהתקבלו בנוגע לאותו המונח.

כתובת האתר: <http://hebrew-terms.huji.ac.il>

חברי האקדמיה

חברי האקדמיה בשנת תש"ע

העורך והעיתונאי ארי אבנר	גב' אסתר גולדנברג	פרופ' יוסף יהלום	פרופ' משה פלורנטיין*
פרופ' עוזי אורנן	פרופ' גדעון גולדנברג	ד"ר חיים א' כהן	פרופ' שמואל פסברג
פרופ' משה אזר	פרופ' אהרן דותן	פרופ' מרדכי כסלו*	פרופ' שמא י' פרידמן
פרופ' אילן אלדר	ד"ר עמינדב דיקמן	ד"ר קציעה כ"ץ	פרופ' מנחם צבי קדרי
ד"ר יואל אליצור*	פרופ' אבי הורביץ	ד"ר מרדכי מישור	פרופ' אלישע קימרון*
פרופ' שולמית אליצור	הסופרת גיל הראבן*	פרופ' אהרן ממן	פרופ' מנחם קיסטר
פרופ' סיריל אסלנוב*	פרופ' יעקב זוסמן	פרופ' יעקב מנצור*	פרופ' דוד רוזנטל*
הסופר אהרן אפלפלד	פרופ' שמעון זנדבנק	פרופ' שלמה נאה	פרופ' אורה שורצולד*
פרופ' יהושע בלאו	פרופ' אפרים חזן	הסופר הרב חיים סבתו*	פרופ' אורי שמעוני*
פרופ' זאב בן-חיים	פרופ' אברהם טל	הסופר עמוס עוז	פרופ' שמעון שרביט
פרופ' יעקב בן-טולילה	פרופ' דוד טלשיר	פרופ' יוסף עופר*	ד"ר עפרה תירוש-בקר*
פרופ' משה בראשר	פרופ' אבנר טריינין	פרופ' משה עסיס*	
פרופ' יוחנן ברויאר	המתרגם והעורך אברהם יבין	פרופ' אמציה פורת	

* חבר-יועץ.

חברי כבוד: הסופר והמשורר חיים גורי; פרופ' טקמיצו מוראוקה (מהולנד); פרופ' אהרן בראדון, פרופ' אנחל סאנז-בדיליוס ופרופ' ראובן ריצ'רד שטיינר (מארצות הברית)

נשיאי האקדמיה ללשון העברית

משה בר-אשר
מתשנ"ג (1993)

יהושע בלאו
תשמ"א-תשנ"ג
1993-1981

זאב בן-חיים
תשל"ד-תשמ"א
1981-1973

נפתלי הרץ טור-סיני ז"ל
תשי"ד-תשל"ד
1973-1953

סגן הנשיא

אהרן ממון

עורך המילון ההיסטורי

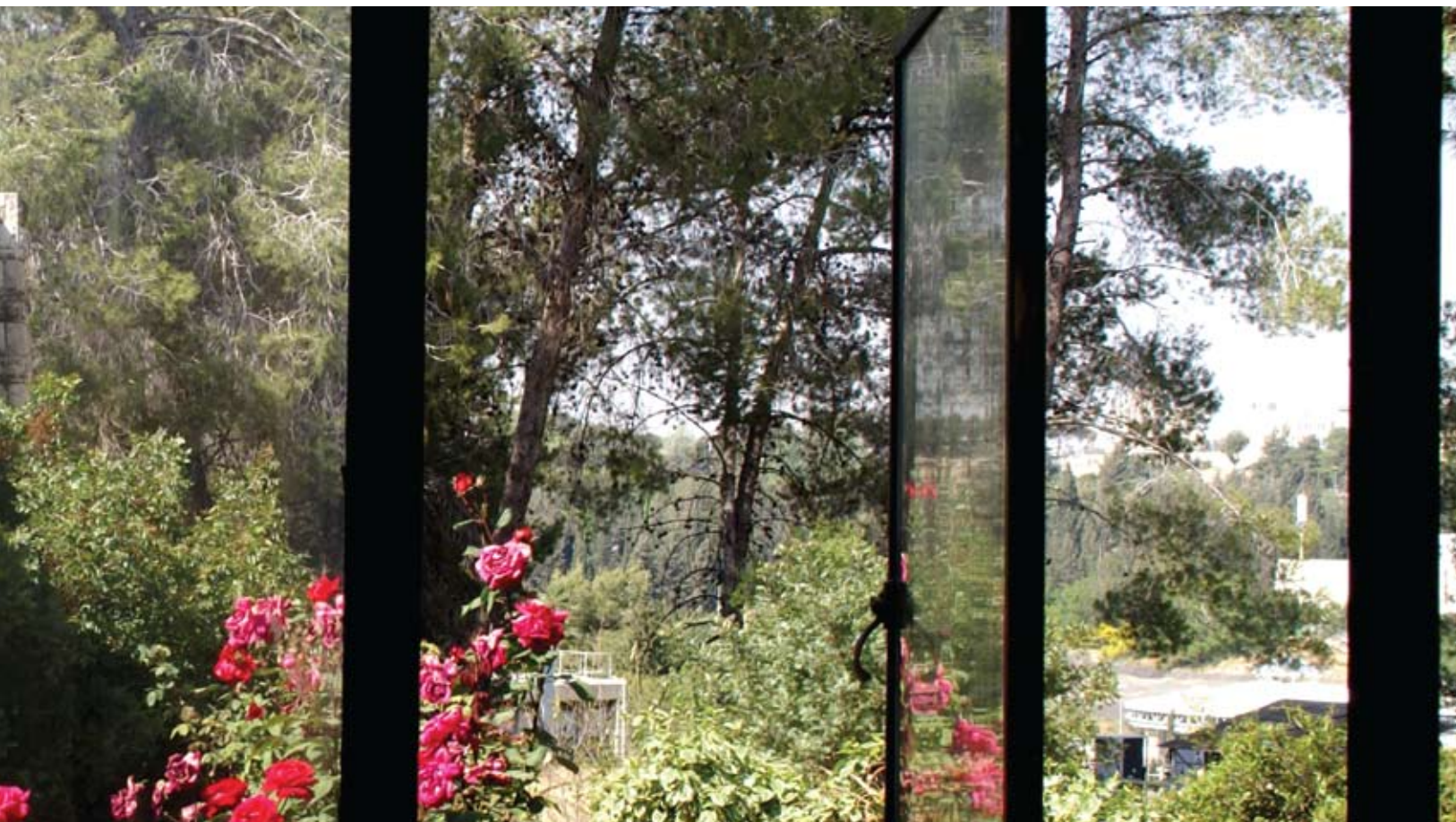
אברהם טל

מחברי האקדמיה בעבר

- אברהם אבן־שושן	- אורי צבי גרינברג	- אהרן מירסקי	- ברוך קרוא
- שרגא אברמסון	- שלמה דיקמן	- עזרא ציון מלמד	- אברהם קריב
- אפרים אלימלך אורבך	- חיים הזז	- שמשון מלצר	- חיים רבין
- שרגא אירמאי	- אברהם ש' הלקין	- משה צבי סגל	- אליעזר רובינשטיין
- עלי איתן	- שמעון הלקין	- דב סדן	- אליעזר שמשון רוזנטל
- שושנה בהט	- גדעון הנמן	- ראובן סיוון	- יוסף יואל ריבלין
- אבא בנדויד	- שולמית הראבן	- יזהר סמילנסקי (ס. יזהר)	- יהודה רצהבי
- יהודה בורלא	- דוד טנא	- שמואל יוסף עגנון	- יצחק שבטיאל
- מאיר הלל בן־שמאי	- ישראל ייבין	- אריה לייב פאיאנס	- גרשום שופמן
- דוד צבי בנעט	- שמואל ייבין	- יעקב פולוצקי	- חיים שירמן
- ניסן ברגרין	- יעקב כהן	- יצחק פרץ	- יצחק שלו
- אפרים בורידא	- שאול ליברמן	- גד בן־עמי צרפתי	- אברהם שלונסקי
- לאה גולדברג	- מאיר מדן	- יחזקאל קוטשר	- מאיר שלי
- אירנה גרבל	- שלמה מורג	- יוסף קלוזנר	- משה שמיר

מקורות

- הדברים המתפרסמים כאן נלקטו ברובם מפרסומי האקדמיה, ובעיקר מגיליונות אֶקָדָם (בשינויים קלים):
- 11 תולדות המפעל ותכניותיו לעתיד / אברהם טל – דברים שנאמרו בביקור ראש הממשלה באקדמיה, סיוון תשס"ו (2006)
 - 12 ארכיון לאומי של טקסטים עבריים – על פי דברים של מנחם קיסטר בישיבת המליאה 304, סיוון תשס"ח (יוני 2008)
 - 22 נחליאלי – הכין דורון רובינשטיין, מרכז מדור הספרות החדשה במפעל המילון ההיסטורי
 - 25 מי צריך הכוונת לשון? – אקדם 27, אלול תשס"ד (ספטמבר 2004)
 - 28 עִילִיתִנוֹת לשונית / סיריל אסלנוב – אקדם 37, מרחשוון תשס"ט (נובמבר 2008)
 - 31 המינוח המקצועי בימינו / שלמה נאה – אקדם 32, תמוז תשס"ו (יולי 2006); דברים שנאמרו בביקור ראש הממשלה באקדמיה בסיוון תשס"ו (2006)
 - 33 על אנשי מקצוע שוחרי הלשון / קציעה כץ – לשוננו לעם נד ב-ג; הרצאה שנישאה בהתכנסות בבית נשיא המדינה בשנת ה-50 לאקדמיה באדר תשס"ד (2004)
 - 37 שופט הכדורגל – ברק דן, אקדם 15, אדר שני תש"ס (מארס 2000)
 - 38 נווטן – אקדם 38, שבט תשס"ט (פברואר 2009)
 - 39 על שמות עבריים לרכיכות של ארץ ישראל / יוסף הלר – אקדם 29, סיוון תשס"ה (יולי 2005)
 - 41 אקווה; פיתוח בר־קיימה – אקדם 16, אלול התש"ס (ספטמבר 2000)
 - 44 למד לשונך 71, תשס"ח (2008)
 - 45 על התגבשותם של הכללים בדקדוק – החלטות האקדמיה בדקדוק, תשס"ז, מתוך המבוא
 - 47 מבחר החלטות – למד לשונך 68, תשס"ז (2007)
 - 48 מאה שנים לכתיב העברי / אמנון שפירא – אקדם 28, שבט תשס"ה (פברואר 2005)
 - 52 תעתיק אותיות ותעתיק הגיים ומה שביניהם / רונית גדיש – אקדם 35, שבט תשס"ח (ינואר 2008)
 - 56 מסוק ומטוס – ברק דן ודורון רובינשטיין, אקדם 19, תשס"ב (ינואר 2002)
 - 58 כחוט השני – איילת בצלאל, אקדם 23, סיוון תשס"ג (יוני 2003)
 - 60 זָבָד הבת – שושנה בהט, לשוננו לעם מד (תשנ"ג), עמ' 137
 - 60 ענייני זכר ונקבה – רונית גדיש, אקדם 36, סיוון תשס"ח (יוני 2008)
 - 64 מורשי ועד הלשון – אקדם 36, סיוון תשס"ח (יוני 2008), הביאה לדפוס הגר בן־ציון
 - 66 מכתב של דוד בן־גוריון – אקדם 1, מרחשוון תשנ"ד (נובמבר 1993), הביאה לדפוס טלי בן־יהודה
 - 67 ישיבת המליאה הראשונה – אקדם 22, שבט תשס"ג (ינואר 2003), הביאה לדפוס טלי בן־יהודה
- תצלומים ברוך גיאן: www.baruchgian.co.il. התצלומים בעמודים 38, 41 – הללי אלעזר.

בשליחות העברית

על תכניות האקדמיה ללשון העברית

האקדמיה הוקמה להיות בית ממלכתי ללשון העברית, מרכז לאומי המושתת על היסודות האיתנים של המחקר, וממנו עולות ומתבררות שאלות הנוגעות להכרת העברית במלוא עושרה ולשימוש בה יום־יום.

זה חמישים שנה האקדמיה ללשון העברית שוכנת בגבעת רם בירושלים. פה העמידה את מפעליה בחקר הלשון העברית ובמינוח העברי, ופה היא מילאה וממלאה תפקיד חשוב בקשר עם ציבור רחב המתעניין בעבודתה – במחקרה ובקביעותיה, ובמה שקשור לעברית בת זמננו ולשאלות של לשון וחברה.

עתה – בפתח היובל השני לייסודה – עומדים לפני האקדמיה אתגרים בקידום מפעליה ובפיתוחם, בהנגשתם לציבור ובייזום מפעלים חדשים. יעד חשוב של האקדמיה הוא הרחבת הפעילות הציבורית והעמקתה. הפעילות הזאת היא צורך השעה, והאקדמיה נערכת לה בשני מישורים עיקריים – במישור הפיזי ובמישור הטכנולוגי.

במישור הפיזי: האקדמיה פועלת להקמת בית חדש ומודרני בקריית הלאום, שיוכל להכיל את עבודתה ואת צורכי הבאים בשעריה. בבית זה יפעל מרכז לעברית ובו בין השאר מוזאון פעיל לתולדות העברית ומרכז למידה וכינוסים. הקמת מוזאון שיספר את סיפורה המופלא של לשוננו במהלך תולדותיה ובייחוד במאה ועשרים השנים האחרונות היא אתגר לעצמו, ועת לעשות למימושו.

במישור הטכנולוגי: האקדמיה היא מוסד עתיר ידע, והיא הולכת ומעמידה את אוצרותיה לרשות הכלל באתריה במרשתת לצורכי לימוד עיון ומחקר. מרכז המידע ללשון העברית במרשתת יציע למשתמש מידע דקדוקי ומילוני על המילה העברית, מידע היסטורי על חלוצי הדיבור העברי ויאפשר גישה לארכיון האקדמיה ולפרסומיה.

האקדמיה ללשון העברית מובילה את אחד הנושאים החשובים בחברה הישראלית ובתרבות העברית. פיתוחם של שני המרכזים האלה יעשיר עד מאוד את התכנים והאמצעים שהיא מעמידה היום לרשות הלומדים והמתעניינים ויעצים את חוויית המבקרים והגולשים בארץ ומחוצה לה – תלמידים, מורים, חוקרים, וכל מי שעניין לו בעברית ובתרבות עברית.

האקדמיה ללשון העברית

האקדמיה ללשון העברית

